

Kedves Olvasóink!

Lapzárta után értesültünk róla, hogy elhunyt Jurij Vella nyenyec író és közéleti személyiség. Neve Magyarországon is ismert, műveit Nagy Katalin és Pusztay János fordításából ismerhetjük. Munkásságának értékelésére következő számunkban visszatérünk, mostani számunkban *Saj-iki* c. novellájával emlékezünk rá.

A szerkesztőség nevében is gratulálunk Honti László akadémikusnak, aki augusztus 27-én töltötte be hetvenedik életévét. Nagy örömmünkre szolgál, hogy Honti tanár úr töretlenül folytatja tudományos tevékenységét, amelyet az utóbbi években a tudományos alapot nélkülöző nyelvrokonítási elméletek elleni könyveivel tett még teljesebbé. E sorok írója azzal büszkélkedhet, hogy hosszú évtizedek óta Honti László közeli barátjának tekintheti magát. Ezért finnugrista kollégáimhoz hasonlóan én is nagy lelkesedéssel fogadtam ez év elején elhangzott bejelentését arról, hogy munkaközösséget kíván szervezni az Uralisches Etymologisches Wörterbuch (= Uráli Etimológiai Szótár, rövidítve UEW) második kiadásának elkészítése érdekében. A magam részéről nemcsak morálisan támogatom Honti László kezdeményezését, hanem amennyire erőmből telik magam is kész vagyok részt venni e nagyszabású tudományos munka megvalósításában.

Mint ismeretes 2015. augusztus 17. és 21. között kerül sor Ouluban (Finnország) a XII. Nemzetközi Finnugor Kongresszusra.¹ Ezzel kapcsolatban közöljük Csepregi Mártának az ICFUC Végrehajtó Bizottsága magyar tagjának levelét:

„Mint a 12. Nemzetközi Finnugor Kongresszus első körleveléből kiderült, a szervezők 2013. szeptember 30-áig várják a javaslatokat a kongresszus keretében tartandó szimpóziumokra. A szimpóziumi témák ismeretében fogják kiküldeni a második körlevelet, hogy a reménybeli résztvevők már a jelentkezéskor meg tudják jelölni, hogy valamelyik szimpózium munkájában kívánnak-e részt venni, vagy szekcióelőadást tartanak. Kérem a kollégákat, hogy ki-ki a saját szakterületén tájékozódjék, szerveződik-e valamilyen szimpózium, és segítsék ezeknek megvalósulását. Kívánatos, hogy a szimpóziumok minél szélesebb nemzetközi együttműködés keretében valósuljanak meg.”

A kongresszus honlapja finnül: <http://www.oulu.fi/suomenkieli/fuxii/etusivu>
angolul: <http://www.oulu.fi/suomenkieli/fuxii/englantii/etusivu>

Csúcs Sándor

Fiatal mari költők versei

Nagyzsda Emikan (1986–)

Álmodtunk, hogy mint a madár
az égbe fölrepülünk,
Ez csak egy éjszakára
adatott meg nekünk.
Akkor nem is gondoltuk,
hogy a holnapot nézzük,
s a keserű igazságot
mindig elkerültük.

Észrevétlen elmúlt az éj,
magával víve a mesét,
a varázsfuvallat is elhagyott,
ment megkeresni a tegnapot
Reggel orcámat csak
a nap csókolta meg,
Titkomat megőrizni
kérte a lelketem.

Álmodtunk, hogy mint a madár
az égbe fölrepülünk,
Ez csak egy éjszakára
adatott meg nekünk.
A menny varázskapuján
be akkor miért mentünk,
Akkor miért hagytuk ott
büntelenségünk?

Aljona Koramasz (1986–)

A kertben

Kigyúlt a reggeli nap lángja,
És vele ébredt a kertem.
Felsendült a csalogány hangja,
Szólt a dalod, szülőföldem.

Mily szerényen fakadtál dalra,
Milyen gyengéden daloltál!
Felébredtem, s dalodat hallva
A kertbe mentem, kicsaltál.

Láttam benne szép hazám földjét,
Mezőt, erdők rengetegét,
Mint a zöld vászon, olyan a rét
Fölötté fényes, tiszta ég.

Cirógatta a földet a nap,
Ráterítette melegét.
Megsimogatta a hajamat,
Éreztem anyám kezét...

Észrevétlen múlik el a nap,
Elmúlnak hónapok, évek...
Szülőföldem, te megmaradsz
a szívemben, míg élek.

Lám a nap csendben elrejtett –
Elszunnyadt gyönyörű kertem,
Ím az álom mindent belepett,
Alszol te is, mari földem.

Pihenj csak szülőföldem, pihenj.
Szunyókálj nyugodtan, hazám.
S reggel újra lágyan énekelj –
És hívjal kertembe korán.

¹ Ez a tudományos kongresszus nem tévesztendő össze a Finnugor Népek Világkongresszusával, amely négy évenként ül össze. Ezt legutóbb 2012-ben, Siófokon rendezték.

Alanur Najuk (1987–)

Virradatok fuldoklok a csendről

Vajon milyen dallamát a télnek
zokogja a szél a mezők felett?
Ilyenkor jó vagy rossz dolgok születnek?
Milyen ajándékot hoz a sors nekem,
neked?

Fehér út a légben. Széterítve
dühét a szél nehezen szuszog,
lelkem hozzá oson észrevétlen,
összefonódunk, izzadt gombolyagok.

Virradatok fuldoklok a csendről,
az igazsággal egyesül a fény...
Ragyog a nap, a tél jege csendül,
a természetben hiszek s élek én.

Nasztya Ajuza (1989–)

Sír a ragyogó tavasz, hideg a tél...
A nyár színe megsárgult, fakó.
Így változik a fekete-fehér,
Csak tűz nem lesz sohasem a hó.

Az élet is hol forró, hol hideg,
A könnyet mindig öröm váltja,
Visszatér néha, ami elveszett,
Változik a forrás folyása.

Sebzett lelket gyógyítanak gyengéd
szavak,

Szívárvány kél az eső után.
Ludak csapata nyit égi utat,
Keblére szorít édesanyád.

Kübar Angej (1989–)

Zöld fiövön piros nyom...

Veres nyomok a zöld fűvön,
Nyomasztó nap emléke jön.
Őrzöm a földet – végzetes táj,
Ahol végleg elaludtál.

Magasodnak körben a hegyek,
Utat fennek fehér kövek,
Részvétlen nyaldossa a nap,
Mint a farkas, a hantokat.

Ember itt meg ne botoljon,
Óra ahány van, megálljon.
E helyen csak a szél fújjon,
E tájon ördög se járjon.

Út szélére raktak jelet:
Csökkentsd sebességedet.
Hiszen épp itt szakadt félbe
Valamikor apám élete.

Én kedvesem, gyermekem, kicsinyem...

„Én kedvesem, gyermekem, kicsinyem” –
Mari anyó paskolja unokáját.
Hosszasan játszva a kicsivel
Szívébe rejti fájdalomát.

Mariul nem beszél a gyermek,
csupán oroszul, akár az apja.
Lelkében szép szavak leltek helyet,
Ősz anyó, unokáját vigasztalja.

Nyáron a gyermek mariul locsogott,
A városba indult őszi reggelen,
A kis orosz mariul búcsúzott:
„Énkedvesem, gyermekem, kicsinyem...”

Igor Popov (1990–)

Este

Sötét utca a faluban,
Csak én kószálok egyedül.
Itt a fényt a hold sem szórja,
Kedvem a hótól sem derül.

Elutazott már az egyik,
Mások a városba mentek.
Bárkihez is térel be itt,
Nem találsz már rokon lelket.

Bárány béget a távolba,
Kutyus hallatja a hangját...
Eh, kell-e nekem ez a téma,
Hol találok a pénztárcát?

Már holnap útnak indulok,
A holmim kell összeszednem.
A sok falusi kátyúról
Majd a kakas énekeljen.

Téli játékok

Pilincéznek a hópelyhek,
gyermekkorom visszatér.
Mint egy medveboccs kimegyek,
gyorsan, fűgén – vár a tér.

Sapka a fejbe, sál a nyakba,
halinacsizma a lábamon.
Bundába beburkolózva,
esek-kelek a friss havon.

Körülnézek – ledönt a hó,
lábam kutyakölyök kapja el.
Nem tudok rá haragudni,
hisz neki is játszani kell.

Fut már kesztyűmet ragadva,
nosza, utána, sebesen,
a kapu alatt besurranva
eltűnt, és én megint elosem.

Pilincéznek a hópelyhek,
kisgyermekként újra játszom.
De a hó gyorsan elolvad...
A vidám gyermekkor már csak álom.

Pusztay János fordításai

*

Jurij Vella

Saj-iki

Úgy szaladtak a fenyők az út két oldalán, mint a mesebeli szarvasok, akik szarvukkal az eget céllozzák. A szántalpak csengtek-zengtek a fagyban. A szarvasok orrából gomolygó pára fehér felhőként terült el az út fölött. A szarvaspaták dobogása és a fogatot hajtó ember kiáltása pengett a levegőben.

A vízválasztóhoz mentünk vadászni sarki rókára, mókusra meg vadrénrre. A vízválasztó – vagy ahogyan az öregek nevezik a „Föld Háta” – tulajdonképpen a tundra és a tajga határa, illetve két folyó kezdete.

Hosszú az út. Hajdanán ezen a vízválasztón utaztak a nyenyecék és a hantik áruért és puskaporért a szurguti kereskedőkhöz. Ezen az úton jártak egymáshoz a két körzet lakói, ezen az úton születtek a nyenyec és hanti énekek, mesék. Legtöbbet Saj-iki járt ezen az úton, ugyanis az ő mohaházikója – hasított deszkából készült, mohával szigetelt hajléka – az út közelében állt.

A 'saj' hantiu is, nyenyecül is teát jelent, az 'iki' pedig férfit. Azért hívták így, mert nagyon szereti az erős teát. Ha a vízválasztóhoz oda vagy vissza utazók közül valaki beugrik hozzá, nem mehet tovább anélkül, hogy meg ne kóstolná Saj-ikimél az erős, illatos teát, a füstölt halat, vagyis a pintert, a pikáns fagyos vörös- és tőzegáfonyát; hogy meg ne hallgathatná meséinek, énekeinek sokaságát. Saj-iki rengeteg hanti és nyenyec találós kérdést, fejtörőt is ismer. Izgalmas agytornára készíti az utazókat.

Három éjszakát töltöttünk a csillagos ég alatt, egy halom szarvasbőrt dobtunk magunk alá, a kumis² fölött pedig a jéghideg visszhang volt a takarónk. Hátszor lángolt fel a szabadban a tüzünk, melyen a reggelinket és a vacsoránkat melegítettük meg. Háromszor fogtuk ki és háromszor fogtuk be a szarvasokat az útra. Most, a negyedik nap végén, szarvasaink – érezvén a szálláshely szagát – meggyorsították a lépteiket.

Saj-iki léckerítéssel körülvert háza, ahova reggelenként szokták beterelni a szarvasokat, egy sűrű fenyvesben állt. A moha fedte hajlék hókupacnak tűnt az óriási fenyők között, mögötte magasodott a négy bevágásos lábakon álló nagy, masszív raktár. A téli szállás mellett sorban álltak a szánok, közülük mindegyiknek megvan a maga neve és rendeltetése. Szélről a hétköznapi, férfi munkaszán áll. Mögötte, a következő az utazószán, ezzel mennek vendégségebe vagy a faluba a szőrmét leadni, sőt ezzel versenyeznek is. Ennek a vázát csontdíszítések ékesítik. Karc sú, magas, pontos. Mintha körvonalaiban a vadász vidám ünnepi éneke és a versenyhajítás csendülő hangjai hallatszanának. És én megéreztem a szán hangját: „Új fel, máris reptülők!”

A másik szélen két női szán állt. Ezek ugyan egyszerűbben készültek, de mindkettő szilárd, stabil és fürgé. Amikor a következő, szintén női szánra pillantottam, majdnem felkiáltottam. Elülso két része olyan volt, mint az az első tavaszi hatyúpár, amelyik nyugtalanul szemléli a szeszélyes, északi májusi hóvihart. Tízennégy lába tartós nyírfából készült, mindegyik vékony, karc sú, akár a fiatal szarvasbójjú lába. Elöl két keresztfa – két hajlított cobolyhát. Szerettem volna odamenni, és megsimogatni őket a tenyeremmel. A szán ködféhér szarvasbőrrel volt befedve. Ilyen szánon csakis egy szépség ülhet. És akkor, úgy tűnik, hogy ez a szán magától, szarvasok nélkül is képes elszabadulni a helyéről, és elszárguldanai az erdei tundrára a hóvihar nyomában. Próbáld meg utolérni!

² kumis: kívül prémes, csukott galléros, ujjatlan csuklyás férfibunda, amit a malica fölött hordanak (N. K.)

A női szán mellett lévő teherhordó szánok – a sipu³, a ngut-tu⁴ és a pjajkan⁵ – szegényesen, sután néztek ki.

A mohaházikó fölött füstoszlop szállt az ég felé, szikrák röpdöstek a levegőben. Kifogtuk a szarvasokat, és bementünk a házba. A tea már készen volt. Asztalhoz ültemek bennünket, és elkezdődik a szokásos, hagyományos beszélgetés.

- Hogy élnek arrafelé az emberek?
- Hát, éldegélnek.
- Legyen teljes a boldogságuk! És hogy vannak a folyó alsó szakaszán?
- Nem hallottunk rólok rossz híreket.
- Mi újság az üzletben?
- Repülővel hoztak bádorgályhákat, amik nagyon kényelmesek a vándorláshoz; kis vadászfeszéket, amiket ősszel rendeltünk meg; bőrt a szarvasfogatba meg az ősi lábbeli varrásához. Aztán hoztak még elegáns női sálakat is...
- Be kellene nézni a faluba. Már régen jártunk ott. Fel kellene tölteni a tartalékokat...

Saj-ikinek népes családjá van, de a szülőkkel csak egy lány lakott, Arine. Úgy hírlík, hogy a múlt évben kérők jöttek hozzá, de ő nem ment velük – talán önszántából, talán a szülők akarataból. A látolabbi bal sarokba pillantottam, és találkoztam a tekintetünk. Úgy lángolt az arca, mint két érett áfonya. Az én szívem pedig akaratom ellenére szaporábban dobogott...

Barátaim arca rózsás lett a megivottaktól és a melegtől, a csuvalban⁶ égő tűz lángjának fénye játszott az arcukon. Saj-iki felvidult, tréfalkozni kezdett. Felesége erős, fürgé asszony, a soron következő csukát szabadította meg a pikkelyektől sztrogyaninának⁷. Arine könnyű kezével töltötte a poharakba a forró, illatozó teát, mindenkinek egyforma kenyérszeleteket tett, amik magukba szívták az agyagkályha forró illatát. Elképzelttem, szinte láttam, amikor fürgé ujjai szedték azt az áfonyát, amelyik most a fehér, zománcozott tálon vörösen csillogott. Kiválasztottam a legnagyobb szemet, és sokáig forgattam, melengtettem az ajkaim között...

A hosszú útról elcsigázott barátaim gyorsan elaludtak. Saj-iki sokáig énekelte halkán, vontatottan. Felesége morgott egy kicsit. Ritkán váltottak szót egymással a vadász éneklése közben.

- Ej, asszony, holnap biztosan nálunk pihenik ki magukat a vendégek, a szarvasaik is elfáradtak – mondta a ház gazdája.
- Hát persze, hova sietnének, ráérnek később is hazaindulni, amíg ilyen erős a hó a szarvasoknak.
- Mennyi húsunk maradt?
- Kevés, ember. Mindössze egy ebédecskére való.

³ sipu: a sátorrudak szállítására használt szán (Kerezi Ágnes)

⁴ ngut-tu: a sátor borító préme szállítására használt szán (Kerezi Ágnes)

⁵ pjajkan: az élelmiszer szállítására szolgáló szán, kis zárt ládával a tetején (Kerezi Ágnes)

⁶ csuval: kemence, tűzhely, kaminszerű nyitott agyagépitmény, mely fűtésre és világításra is szolgál (N. K.)

⁷ sztrogyanina: fagyott halból „gyalult” (строганья = gyalulmi) halszelet, melyet sóba mártogatva fogyasztanak (N. K.)

- Melyik szarvast vágjuk le?
- Természetesen Burunducsíha fiát – válaszolta a ház asszonya.
- Ej, asszony, a szüleid nemzetségének kapzsíságát mindig megvetették. Turpanyiha harmadik fiának puhább a húsa, és több a zsírja.
- Nézd, ember, te vagy a ház gazdája, neked kell döntened. Csak aztán ne sopánkodj, hogy nincs min elutaznod a távoli birtokokra. Hiszen Turpanyiha fia már elkezdett jární a fogatban.
- Nem számít, asszony, marad még nekünk annyi, hogy mindennap pihent szarvasokon utazhassunk...

Azzal újból dalra fakadt. Az ének egy varjúról szólt, amelyik kivájta a bika szemét; egy csukáról, amelyik becsapta az embert; és egy szörnnyről, amelyik eleszított azon a nyálkás deszkán, amelyen a halat bontották fel.

Elaludtam. A szokatlan úttól meggyötört testem megpihent a melegben. Gondoltam voltam, de kellett még valami. Sehogy sem tudtam rájönni, hogy mi hiányzik még nekem. Gondolatom valahol a közelben kavargott. De úrrá lettem rajta, otthagytam, nem csimpaszkodott belém. Így elaludtam.

Éjjel felébredtem a hidegtől. Az ablak közt a mennyezeten kedvesen néztek rám a csillagok, mintha halkán, de állhatatosan azt mondanák: „Aludj, aludj, aludj...”, közben láthatatlan, szúrós, hideg ujjakkal végigtapogatták a lábamat és egész testemet. Lábam mellett egy tjtant, vagyis egy női hatyűbunda⁸ hevert. Magamra húztam, és belefúrtam magam a vidragallérba. Kényelmesebben éreztem magam, melegen. Gyaput fogtam: „Bizonyára Ó tette ide”. Aztán újból álomba merültem...

Másnap az új nap megörvendeztette a vadász lelkét. Éjszaka vékonya hórétteg esett, érintetlen üdéséggel feküdt a szánokon, a vadászsttalpakon⁹, az előző napi dolgakon. A közeli fenyő ágára szállt egy csörgő szarka, csakúgy porzott utána a kerítésteécek tetejéről lesodort hó. A szálláshely fölött, mintha csak élne, fehér pára lebegett, és leszállt a lágy zúzmarra lepte közeli ágakra.

Saj-iki egyik szánja, a munkaszán ki volt húzva a sorból, és éles kontrasztal emelkedett ki a többi hólepte szán közül. Le volt róla söpörve a hó, a szerszám a hóban hevert a szarvasokra várva. A szántól friss síút vezetett az erdőbe, felette vékonyka összefüggő nyom látszott. A pányvakötél fűrge vége hagyta ezt maga után – a házigazda elment a legelőre a szarvasokért.

Az állatok megjelenésével életre kelt az erdő. Mintha minden – a házikó, a kerítés, a fák – mozogni kezdett volna.

A ház asszonya egy tarisznyával lépett ki az ajtón, és apróra vágott szárított hallal etetni kezdte a szarvasokat. Az állatok nyomban körülfogták. Az asszony így beszélt hozzájuk:

– Ejh, Burunducsíha, hiszen már megkaptad a magadét, eridj, add át a helyedet a többieknek. Te meg, Szél Fia, miért álltál félre? Gyere, ne szégyenlősködj! Hogy van a fejed, Vas Tuskó? Nem fáj? Ej, te, tegnap elhullattad a szarvad, igyekezz,

⁸ A 'tjtant' eredetileg hatyűprém bélést jelent, ilyenl bélelék a női bundákat. A régi, használatom kívüli bundák takaróként szolgáltak. (Kerezsi Ágnes)

⁹ Az eredeti szövegben a 'podvoloki' szerepel. Ez egy olyan vadászsi, amelynek talpára lóborrt vagy vidrabórt ragasztanak. (N. K.)

rázd le minél előbb a másodikat is. Mert zavarni fog. Hát ez a pimasz meg kicsoda? Á, te vagy, Gagarjonok. No, itt van neked a legjobb falat. A gazda hamarosan téged is megtanít fogatot húzni. Először bizonyára anyád és Vas Tuskó közé fog majd be. Vele könnyebben hozzászokhatsz a munkához. Nesze, itt van még egy falat...

Az utolsó szarvas után Saj-iki is belépett a karamba. A kerítés mögött a láncon vidáman ugráltak a kutyák, hangos ugatásukkal betöltötték az erdőt. A távolabbi sarokban, a szának mögött szarvánál fogva összeakaszzkodott a két erős hím-szarvas. A helyi szarvas megérezte az idegent.

Az öregnek reggeltől jó hangulata volt. A szánra dobta a sítalpakat, és így heveskedett:

– Nos, ifjúság, kinek erős a keze, kinek a pányvakötele egyenesedik ki legjobban? Ki segít nekem elkapni Turpanyiha fiát? Ott van, ni, a nőstényszarvasotok mögött!

Odanézitünk, ahova Saj-iki parancsolta. Félénk, éles szemek szegeződtek ránk, és megborzongtak a sima, fényes szarvak alól óvatosan meredező fülek. Mintha csak megértette volna a szarvas a gazdájának szavát, és testének minden izma kész volt az ellenállásra.

Arine jött ki az ajtón egy hatalmas fatállal a kezében. Hallotta apja utolsó szavait, és huncut ravaszsgal kiáltott ránk az elegáns sál alól. De az öreg vadász felesége csak némán bámult maga elé. Az arcára volt írva az állat iránt érzett sajnálata, és még valami, ami nélkül képtelen létezni ez a nehéz, nomád sorsot élő, élettapasztalatokkal bíró asszony.

A kerítés mögött vidáman ugattak a kutyák. Mintha csak a baklövéseinken nevettek volna. Saj-iki a szánon ülve tréfálkozott:

– Ismertem azt a nyenyec embert, aki világra hozta annak a pányvakötélnek a gazdáját, amelyik úgy feküdt a szarvas zsiros hátsó felén, mint egy nadrágszalag. Bezzeg az a nyenyec nem hibázta volna el. Erős és pontos kezéről nemcsak nyenyec rokonai tudtak, de a róla szóló jó hírek gyorsan elterjedtek az én rokonaim, a hanti vadászok között is. A mi időnkben a fiatalok az éggő csuval mellett ülték volna, és úgy szívták volna magukba a meleget a fiatal hímszarvas vérével, mint az anyatejet. De veletek alighanem felkopik az állam.

Néhány mozdulatunk olyan ügyetlen volt, hogy Saj-iki majd hanyatt esett a nevetéstől. Nekünk, fiataloknak – akik az iskola után falun élünk és dolgozunk, aztán bevonulunk katonának; nekünk a réntenyésztők és a vadászok utódainak, akik valamikor régen szarvasbocikkal játszottunk gyerekkorunkban; nekünk, akik most kezdünk visszatérni a műlthoz, akiknek még szükségük van őseik mester-ségére – természetesen sok idő kell ahhoz, hogy megtanuljuk a pányvavetés művészetét, és szert tegyünk a többi hétköznapi készségekre is.

Szép játék volt! Saj-iki legombolyította a pányvakötélét, ledobta fejről a malica¹⁰ kapucniját, megigazgatta az övén a késeket, és amikor a közelében futottak a szarvasok, figyelni kezdett, kifeszítette a kötelet, mintha ugrott is volna egyet,

¹⁰ malica: szarvasbórból készült, szőrével befele fordított, csuklyás, elől zárt férfi öltözet (N. K.)

aztán kezének és testének gyors mozdulatával elhajította. A hurok egy pillanatra megállt a rohangáló szarvasnyáj fölött, aztán kikapta a tömegből azt a szarvast, amelyiket egész reggel igyekeztünk elfogni.

A szánomra dobtam a már feleslegessé vált pányvakötelet. Az éltés asszony a fejét a nyakába húzva bement a házba. A bejárat előtt hallani lehetett, amint Arine a vödörrel és a fazekakkal csörömpölt a kunyhóban. Saj-iki a hajlék mögötti szent falhoz vezette a makacszkodó szarvast.

Segítettünk az öregnek. És az állat felbontott belsőjéből hamarosan a fagyos égbe szállt a meleg, fanyar, aromás gőz – talán az éppen kimúlt állapot szent lelke volt ez. Saj-iki kihúzta a hashártyából a hatalmas májat, és a hóra dobta. Tűzpiros foltként feküdt a hideg abroszon, és még pulzált.

Mi csak befejeztük a kibelezett állat megmunkálását, a mohaházikóban a csuval forró lángja fölött függött egy hatalmas vastazék, fölötté pedig Arinének a vékony, de erős és mindent tudó keze – a vadász leendő feleségének, a csum¹¹ leendő asszonyának, a szőrmefeldolgozóknak, a meleg és elegáns szőrmeöltözék-varrás mesterének szorgos keze – varázsolt. Gondolatban elképzeltem, hogy ezek a finom ujjak milyen gyengéden pihennek egy eleven gyerkőcnek – a vadász és Arine leendő gyermekének – a fején, aki bármelyik pillanatban kész viharként a szarvasnyáj közepébe hatolni. Annnyira szerettem volna, hogy ez a még nem létező gyermek az én fiam legyen...

Ezen a napon néhányszor magamon éreztem a lánynak hol ravasz, hol vidám, hol gyengéd, hol elmélázó tekintetét. Pillantásaitól melegem lett, megnőtt az erőm, mintha szárnyaim nőttek volna a hátamon, és kész voltam repülni a szálláshely, a szarvasnyáj, az erdő felett. Így volt ez akkor is, amikor ebéd után Saj-iki valami versenyfélést szervezett nekünk. Az Öreg a malicám egyik ujjából a másikba dugta a pányvakötelet, én pedig a vállam mögül láttam a kíváncsi, színes sál szélét a mohaházikó nyitott ajtajában. Amikor a hideg fonott bőr a ruhám alatt a testemhez ért, megremegtem – mintha keresztülvarrt volna engem. Mindenki csodálkozására gyorsan megértettem a szarvasenyésztők nemzeti feladványát. De tudtam, hogy a hallgatag Arine segítségével nélkül sokáig belegabalyodtam volna az engedetlen pányvakötél végébe.

Aztán abban versenyeztünk, hogy ki tudja pontosabban és messzebbre hajítani a pányvakötelet, ki az ügyesebb és erősebb. Keresztülugrottunk a végeztünk, megpróbáltunk egy kézen állni, mindenféle akrobatikus mutatványokat végeztünk, Saj-iki pedig nemcsak elmagyarázta, hogy mit hogyan kell csinálnunk, de ő maga is részt vett mindenben. Mintha megfiatalodott volna: magasabb lett, és vállban szélesebb. Nem maradt le tőlünk sem erőben, sem ügyességben, sőt, volt, amiben felül is múlt mindannyiunkat.

A kutyák váratlanul ideges ugatásba kezdtek. Az erdő megdermedt. A szarvasok fülelmi kezdtek. A ház gazdája hallgatózott. Dél felől, valahol a távolban hatalmas robaj hallatszott. Saj-iki szeme arcunkon fürkészte a nyugtalanság magyarázatát...

¹¹ csum: rendszerint kúp alakú, hordozható nomád sátor (N. K.)

Egy terepjáró volt. Mint egy pók, odamászott a kerítéshez egészen közel, és túlharsogott minden hangot. A szarvasok riadt bolyban lapultak a karám belső sarkához. Erősen bűzlött a kipufogógáz szaga.

Még a nyáron a nyílt vízén motorcsónakok érkeztek a folyón, és a mi falunk közelében rakodott ki a föld méhét kutató geológusok csoportja¹². A tajgai falvak közelében gyakran lehetett találkozni bonyolult műszerekkel ellátott emberek csoportjával vagy terepjáróval. De ilyen elhagyott helyre még egyszer sem jutottak el.

A forrásokhoz indultak. Érdeklődtek, hogy milyen szilárd a jég a kis folyókon meg a tavakon, sokat tréfálkoztak. Hálálkodtak a gazdának az ebédre adott sült szarvasnyelvért és velőért meg a pinterért¹³, aztán elmentek. De mi már nem tudtuk folytatni a félbeszakított játékaikat. Beszélgetésünk mindig visszakanyarodott az utazó geológusokhoz...

Alkonyatkor fagnyi kezdett. Fényesen ragyogtak az óriási csillagok, de hangosan, akár a fővések, recsegték a fák – az idő felmelegedést, havazást, esetleg hóvihart ígért.

Elalvás előtt Saj-iki levette a falról az öregecske, kopott hangszerét¹⁴, a ning-juh, és vontatottan énekelni kezdett, finoman érintve a vonóval az inakból készült húrokat. A hanti hangszer hallatta dallamokban hol a hóvihar unalmas süvöltése hallatszott a hosszú északi éjszakában, hol a fiatal hatyúk éneke a tavaszi naplementében, hol a szarvasszának csikorgása a fagyban, hol a fősvény öreg-asszony dűnnyögése, hol az aggódó szarvasanya hívása elkóborolt borjáért. Énekelte a ning-juh, énekelte az öreg, énekelte az egész mohaházikó, énekelte a hosszú téli éjszaka. A csuvalban égő tűz fényei úgy játszottak a mennyezetben, a falakon, akár a sarki fények. Ebben a pillanatban már nem lehetett tudni, hogy még az öreg énekel, vagy már az én testemben visszahangzott a távoli őseim hangja...

Reggel véletlenül észrevettem, hogy Arine titokban odaosont a szánomhoz, gyorsan körülnézett, és a szarvasbőr alá dugott egy csomagot, aztán elfutott. Amikor elutaztunk a szálláshelyről, kibontottam a csomagot. Egy kacsin¹⁵ volt benne. Élénk színű díszítés ékesítette, amit a mesterek „fiatal nyírfaágacska”-nak neveznek. Úgy tartják, hogy ez az ornamentika a szerelemről tudósít. Egy ilyen ajándékot bármelyik férfi megirigyelhet. A kacsinban találtam gyufát, tűt, cernát és egy női sál levágott sarkát. Újjongott a lelkem. „Ó, te, boldogságom, Arine, Arine! Ah, te énekeim, Arine, Arine!”

A kipihent szarvasok vidáman futottak, patáik felverték a havat. Saj-iki ment elől egy könnyű szánon. Ő ajánlotta fel, hogy elkísér bennünket. Csodálatos volt a hangulatom. Alig tudtam visszafogni magam, hogy meg ne előzzem a barátaimat. A szarvasok is érezték lelkiállapotomat, egymással játszva fűrgén, szedték a lábukat.

¹² Az eredeti szövegben a 'сейсмонпартия' szó szerepel. (Szvetlana Gyinyiszlamova)

¹³ pinter: füstölthalfajta (N. K.)

¹⁴ ning-juh: ovális formájú vonós hangszer, három húrral (Kerezsi Ágnes)

¹⁵ kacsin: vadászok számára készült övtáska (N. K.)

A tegnapi terepjáró ugyanebbe az irányba távozott. Időnként közvetlenül a szarvasúton haladt, felszedte és megrongálta azt acél hernyótalpaival. A téli út mentén álló kis fák sokaságát gyűrte maga alá, és most összetörten, több sebből véreztek ágak nélkül, megtépázott kéreggel meredeztek a terepjárónyomban. Ilyen nyomban nehezen haladt a szán. Az egyik hernyótalpból a másikba kacsázott. Barátain orosz, nyenyec és hanti kifejezéseket vegyesen használva szitkozódtak. Az történt, hogy az egyik szán felborult a csomagokkal. Visszaállítottuk az útra, felkötöttük rá a csomagokat, és újból indultunk tovább. Saj-iki türelmesen hallgatott, de aztán ő is morgolódni kezdett. Néha még korholta is magát, hogy miért nem a strapabíróbb munkaszánnal utazott.

A Vamputa folyó mellett meredek lejtőn a mi Saj-ikink szánja nekivágódott egy frissen összetört fatónknak. Az öreg lerepült a hóba. A szarvasok megijedtek, és az ellenkező irányba iramodtak. A szán a második nyomba dobódott, ott megakadt egy kitört nyírfában, ami recsegye-ropogva tépte ki a két hátsó lábat a szán egyik oldalán.

Az öreg vadász kiugrott az útra, és elhagyottan állt a megrongált szán mellett. Megpróbált nevetni a saját ügyetlenségén, de nem tudott. Saj-iki egyik kezéből a másikba rakosgatta a szánlábak roncsait, és halkán, jóindulatúan, mintha magának mondaná, így beszélt az acélmasina nyomában:

– Egy ember, aki egy kutatócsoportban¹⁶ dolgozik, tényleg nem tudja felfogni, hogy az általa megrongált úton én már nehezen tudok utazni? Tényleg nem tudott kitérni a vasszánjával, hogy ne rongálja meg a szánnyomot? Most már tényleg mindig így lesz?

Saj-iki görnyedten leguggolt, de hiába próbálta a helyükre tenni a törött darabokat; a szeme alatti ráncokban két könnycsepp csillant meg, ami engem is égetett...

Elteelt néhány év. Az utolsó márciusi napok egyikén mi, a madarak és vadak értékesítésével foglalkozó vadászati részleg dolgozói¹⁷ a főnök tágas dolgozószobájában ültünk. A vadászszезон végeztével mérleget készítettünk, és felvázoltuk a másnapi ünnepségnék – a halászok, vadászok és réntenyésztők körzeti találkozójának – a tervét.

Amíg kollégáim megvitaták, hogy mivel és hogyan premizálják a legkiválóbb ipari munkásokat, addig én belenéztem a nálunk nem régóta dolgozó fiatal vadászati szakíró jelentésébe. Íme, mit olvastam abban:

„A helikopterrel való háromnapos repülés alatt a vízvázaló és a szomszédos földek mentén, az új olajlelőhelyek területén mindössze egyetlen vadrénszarvasnyájt fedeztem fel, ami összesen hét vadrénből állt. Közülük négy nőtény. Ebben a körzetben a helyi lakosok közül már régóta nem lakik senki, ezért kizártnak tartom a háziastított szarvasok itt tartózkodásának lehetőségét...”

¹⁶ Az eredeti szövegben a 'в испытании' szerepel, vagyis olyan kutatócsoportban, melynek tagjai geológusok, bányászok, földásók stb., akik olajat, gázt keresnek, utakat építenek stb. (Szvetlana Gyinyiszlamova szómagyarázata)

¹⁷ Az eredeti szövegben 'промохотоделение' szerepel (Szvetlana Gyinyiszlamova szómagyarázata)

Mellettem ült egy éltes nyenyec vadász, Auli. Amikor a gyűlés véget ért, megmutattam neki a fiatal vadászati szakíró beszámolóját.

– Emlékszel, egyszer a Vatyjogan, a Vamputa és a Vüngapur folyók felső folyásánál vadásztunk – szólalt meg Auli. – Ott, a tiszta mocsárban, egészen a Föld Háttán fekvő tundra közepén a szemünk láttára egyesült két vadrényáj. Mindegyik háromszáz-háromszáz szarvasból állt. Nem akarom elhinni, hogy ezekből mindösszesen hét állat maradt... Te nagyon jól tudod, hogy a vadréneket őseink a Boldogság Zsákmányának nevezték. Miféle zsákmányról álmodhatunk most?

Ez alatt az idő alatt az iroda lépcsőtornácán a ragyogó tavaszi naptól hunyorgó szemmel ült egy ősz öregember bronzbarna arccal, és valami vidámat mesélt az őt körülvevő fiatal vadászoknak, akik a hagyományos összejevetelükre gyülekeztek. Az öreg térdén nyugtalanul forgott egy fűrge, vágott szemű fiúcska, az én legkisebb fiam. Fejét hátraszegezve, szájtátva, áhítattal nézett az öreg arcába alulról felfelé...

Az utolsó években nem volt szerencséje az öreg vadásznak. Az ő családi birtokainak közelében is olajlelőhelyeket találtak, és úgy látszott, hogy a tervezők az olajfúró tornyok egyikét oda tervezték, ahol az ő mohaházikója állt. Az öreg sokáig megtagadta, hogy elköltözzön onnan... De ez már egy másik történet. Szeretném hozzátenni, hogy ma faluban él, az olajosok által épített kényelmes házában. Am ősszel, amikor leesik az első hó, az öreg vadász hosszasan álldogál némán, arccal észak felé, és csak néz-néz a családi birtokainak irányába. Mindenki tudja, hogy ilyenkor nem szabad a közelébe menni.

Te, kedves Olvasó, bizonyára kitaláltad, hogy ez az ősz öreg az én apósom. Szerettem volna az ő nevét adni elbeszélésem hőségnek, de... Saj-ikit én találtam ki, Saj-iki nevű ember nem létezik.

Persze sajnálom, hogy nincs ilyen nevű ember. De engem mindig hasonló nevű emberek vettek körül: Csacsi-iki, Kospi-iki, Pahki-iki, Njuroh-iki, Andri-iki... És hálás vagyok a sorsnak azért, hogy körülöttem ma is élnek olyan emberek, akiknek a cselekedetei, jellemvonásai, gondolatai, életének epizódjai kitesznek egy egészet, az én Saj-ikimet. Persze egy kicsit szomorú is vagyok, hogy nem valós személy. De amikor a földjeimmel beszélgetek, az én Saj-ikimmel beszéllek, az idősebb nemzedék képviselőjével, akitől elsajátítom a mindennapi készségeket, akitől munkaszeretetet, őszinteséget, vidámságot, kedves Olvasó. Mondhatni, személyes kérés. Földjeim élete gyökeresen megváltozott, amióta megkezdődött az olajkitermelés. A réntenyésztők és a vadászok sok rénzuzmós legelőt, vadászterületet elvesztettek. Mások felelőtlensége miatt elapadnak a források, fuldokolnak a halak... A keserű kérdést „Most már tényleg mindig így lesz?” nem egyszer hallottam a földjeimtől.

Szeretném, ha ti, akik azért jöttök ide, hogy birtokba vegyétek az északi föld mélyének kincseit, nem feledkeznétek meg arról, hogy itt mindig éltek és élnek őslakosok, emberek, akiknek az élete, mint mindannyiunké, a természet épességétől és bőségétől függ.

Miért finnugor nyelv a magyar?

Erre a kérdésre igyekeztem választ adni abban az előadásban, amelyet július 9-én tartottam Zürichben, a Svájci Magyar Mémorók Egyesületében. A finnugor nyelvrokonság gondolatának fogadtatása alapvetően pozitív volt, bár a közönség sorában az alternatív nyelvrokonsátnak is voltak hívei. Előadásomban nem a déliárbos nézetek cáfolatával foglalkoztam, hanem azokat a módszereket és tényeket ismerttettem, amelyek jól megalapozottá teszik a finnugor nyelvrokonság elméletét. Feltételezem, hogy lapunk olvasói többségükben elfogadják anyanyelvünk finnugor rokonságát, azonban talán mégsem lesz haszontalan, ha dióhéjban megismerkednek az ezt alátámasztó érvekkel, illetve felújítják erre vonatkozó ismereteiket.

Visszatérve írásom címére, a magyar nyelvet természetesen nem azért soroljuk a finnugor (pontosabban az uráli) nyelvcsaládba, mert annak idején ezt a Habsburgok, illetve a kommunisták ránk kényszerítették, mint ezt az alternatív nézetek képviselői gyakran állítják. A finnugor nyelvek rokonságát elsőként bebizonyító Sajnovics János (1733–1785) és Gyarmathi Sámuel (1751–1830), valamint első nagy gyűjtőnk Reguly Antal (1819–1858) esetében fel sem merült a politikai befolyás gondolata. A finnugor nyelvrokonság XIX. századi élharcosa, Hunfalvy Pál (1810–1891) esetében szász származását szokták felhozni¹⁸. De sem az ő, sem a modern hazai finnugrisztika megalapítója, a német származású Budenz József esetében nem sikerült bizonyítani a Habsburg politikai hatalomhoz való kötődést. Ezen kívül főitőttebb valószínűtlen, hogy a Habsburgokat érdekelte volna, melyik bárbar néppel tartják a rokonságot magyar alattvalóik, a lappokkal vagy a törökökkel.

A kommunista korszakban pedig a szovjet hatóságok mindent elkövettek, hogy akadályozzák a magyar tudósok kutatóútjait az ottani finnugor népek körében.

Nézzük ezek után a nyelvrokonság bizonyításának módszereit, illetve az anyanyelvünk finnugorságát bizonyító nyelvi anyagot.

1. Tapasztalati tény, hogy minden nyelv lassan, de folyamatosan változik. A változás megállíthatatlan és visszafordíthatatlan, de viszonylag lassú. Itt kell egy kis kitérőt tennünk. A nyelv elsődlegesen az emberek közötti kommunikáció eszköze. Ez azt jelenti, hogy a nyelv tulajdonképpen a kommunikáció folyamatában létezik és változik. Azt is jelenti azonban, hogy a nyelv csak úgy változhat, hogy ez a kommunikációt ne zavarja. Azért változik tehát lassan a nyelv, hogy a nemzedékek közti kommunikáció lehetséges legyen. Az eltelt idő és a változás mértéke arányos egymással: minél hosszabb idő telik, annál nagyobb mértékben változik meg a nyelv. Ez jól illusztrálható régi írásbeliséggel rendelkező nyelvek példájával. A mai görög kétségtelenül az ógörög nyelvből származik, de vele mégsem azonos.

A nyelvi változásnak több típusa van. Változhat egy szó, vagy egy toldalék hangalakja, jelentése, illetve funkciója. Egyes szavak vagy toldalékok kiveszhetnek (l. pl. a magyar *mondá, nézé* múlt idejű alakokat), de új szavak is keletkezhetnek kölcsönzés, szóképzés, szóösszetétel útján. Bővíülhet az alaktani rendszer

¹⁸ Családneve eredetileg Hunsdorfer volt.

is. Néhány példa erre a magyarból: a névelő és az igekötő kategóriájának kialakulása, a névutók rendszere, esztrajaink többsége stb.

Egy nyelv története dialektikus folyamat. Az egyes generációk látszólag ugyanazt a nyelvet adják át egymásnak, de ez mégsem ugyanaz a nyelv. Idővel a változások felhalmozódnak és akkor a két nyelvi állapot különbözősége mindenki számára nyilvánvalóvá válik. Az első magyar szöveg, a Halotti Beszéd nyelve kétségtelenül magyar, de mégis más, mint mai nyelvünk.

Ha egy eredetileg egységes népcsoport pl. két részre oszlik és megszűnik köztük a közvetlen érintkezés, akkor a nyelvi változások miatt a két csoport nyelve az idő multával egyre jobban eltávolodik egymástól. Végül a kölcsönös érthetőség is megszűnik. Lásd például a latin leány nyelvneveink az olasznak és a franciának, meg a többi újlatin nyelvnek az esetét.

Minden nyelvben vannak azonban olyan elemek (szavak, toldalékok), amelyek egyáltalán nem, vagy alig változnak az évezredek során. A tárgyalt két állítás (folyamatos változás – megmaradás) között az ellentmondás csak látszólagos. A két tendencia közül a változás az erősebb, vagyis kellően hosszú idő elteltével egy nyelv teljesen megváltozhat. Azt azonban nem tudjuk megmondani, hogy mennyi ez az idő.

Tehát nem lehet azon csodálkozni, hogy két vagy több nyelv összehasonlításakor hasonló elemeket, egyezéseket találunk bennük. Ezeknek a hasonlóságoknak, egyezéseknek elméletileg háromféle oka lehet: 1) a véletlen, 2) kölcsönzés más nyelvből, 3) ősi nyelvrokonság. A véletlen egyezéseket nyelvtudományi módzerekkel nem tudjuk kutatni, de olyan tömeges, a nyelvi rendszer minden részére kiterjedő egyezések esetén, amelyek – mint látni fogjuk – a finnugor nyelvek között fennállnak a „véletlen” magyarázó elvként aligha jöhet számításba.

A kölcsönzések kutatásának biztos módszerei alakultak ki az elmúlt kétszáz évben. A magyar és a többi finnugor nyelv közötti egyezések esetében a „kölcsönzés” sem jöhet szóba, hiszen legalább kétezer éve nem álltunk tartós kapcsolatban más finnugor néppel. Ráadásul az egyezések az alaktani rendszert is átfogják, márpedig toldalékok (ragok, jelek, képzők) kölcsönzésére alig van példa a világ nyelveiben.¹⁹

Így tehát az alább bemutatandó egyezések egyetlen lehetséges magyarázata a nyelvrokonság. A nyelvrokonság azt jelenti, hogy a ma beszélt nyelvek egy-egy csoportja közös ősből alakult ki. Ezt a közös őst alapnyelvnek nevezzük. Az alapnyelv, esetünkben a finnugor alapnyelv tehát egy valaha ténylegesen létezett, egy közösség számára a kommunikáció eszközüül szolgáló, írásbeliséggel nem rendelkező nyelv volt, amelyet ezért csak töredékesen ismerhetünk meg: a mai finnugor nyelvekben fennmaradt archaikus szavak és strukturális elemek összehasonlítása útján.

A finnugor nyelvrokonság hívei természetesen nem vitatják, soha nem is vitatják, hogy a magyar nyelv önálló élete során számos más nyelvvel került kapcsolatba (ótörök, szláv nyelvek, latin, német stb.), és azok számos szóval gazdagították.

¹⁹ Képzők kölcsönzése ritkán előfordul.

A nyelvi változásokra bizonyos fokú szabályosság jellemző, bár kivételek szinte mindig vannak. A nyelvrokonosság kutatása során ezeket, az egyes nyelvekre jellemző szabályokat keressük, hiszen segítségükkel bizonyítható, hogy például egy magyar és egy finn szónak közös alapnyelvi előzménye van. A kutatók szabályos változásokat eddig főként a hangok (ezen belül a mássalhangzók) esetében tudtak megállapítani. Ha az 1. táblázatot figyelmesen megnézzük, azt látjuk, hogy a szóbelseji magyar *z*-nek a rokon nyelvekben *t* (vagy ahhoz közelálló) megfelelője van. Jó okunk van feltételezni, hogy ezekben a szavakban a *t* az eredeti hang. Ezt a következőkkel tudjuk alátámasztani: 1) Csak a magyarban van az itt szereplő szavakban *z*. Minimális a valószínűsége annak, hogy egy eredeti *z*-ből a rokon nyelvekben *t* fejlődött volna, sokkal valószínűbb, hogy az ősmagyarban történt *t* > *z* változás. 2) Más, itt nem részletezhető bizonyítékok arra utalnak, hogy a finnugor alapnyelvben egyáltalán nem volt *z* hang. 3) A magyarból és más nyelvekből is sok példát tudunk hozni a zárhang > réshang változásra²⁰, míg az ellenkező irányú változás sokkal ritkább.

alapnyelv	magyar	finn	más rokon nyelv
<i>käite</i>	kéz	<i>käsi:käite-</i>	hanti <i>ket</i>
<i>kota</i>	hááz	<i>kota</i>	hanti <i>kat</i> , <i>chat</i>
<i>mete</i>	méz	<i>mesi:mete-</i>	mordvin <i>medj</i>
<i>pata</i>	fázék	<i>pata</i>	hanti <i>put</i>
<i>sjata</i>	száz	<i>sata</i>	hanti <i>sat</i>
<i>wetä</i>	vezet	<i>wetä-</i>	mordvin <i>vätje-</i>
<i>wete</i>	víz	<i>wesi:вете-</i>	manysi <i>wit</i>

1. táblázat

Ugyanígy szabályosság állapítható meg a táblázatban szereplő szavak többi hangja, pontosabban mássalhangzója esetében. A magánhangzók esetében egy kissé bonyolultabb a helyzet, de az kiolvasható a táblázatból, hogy a szavak mindenütt megőrizték eredeti hangrendjüket, vagyis hogy magas (palatális) vagy mély (veláris) magánhangzók állnak-e bennük.

Hasonló szabályosság állapítható meg az összes többi hang és a finnugor eredetűnek tartott szavaink esetében is.

A fentiekből következik, hogy a rokon nyelvek egymással összetartozó szavai hangalakjukat tekintve különbözhetnek egymástól, de a különbözőségnek szabályosnak vagy legalább megmagyarázhatónak kell lennie. Ami a rokonított szavak jelenlétét illeti, általában teljes azonosság figyelhető meg, néha árnyalatnyi eltérésekkel. A nagyobb eltéréseknek a jelentés esetében is magyarázhatónak kell lenniük.

Tekintsük át ezek után – szemelvényesen – a magyar nyelv finnugor voltának bizonyítékait.

²⁰ A táblázatból is kiolvasható, hogy a magyarban a szókezdő helyzetben *k* > *h*, illetve *p* > *f* változás zajlott le.

2. Finnugor eredetű alaktani elemek (toldalékok) a magyarban

A toldalékok akkor tekinthetők alapnyelvi eredetűnek és így a nyelvrokonosság bizonyítékának, ha hangalakjuk szabályos, funkciójuk pedig lényegében azonos.

A mai magyar nyelv összes toldaléka vagy közvetlenül az alapnyelvből származik, vagy ilyen elemekből tevődött össze nyelvünk külön élete folyamán. Az alábbiakban a közvetlenül alapnyelvi eredetű toldalékokra hozok fel néhány kiragadott példát. Az alapnyelvi toldalékok általában CV (mássalhangzó + magánhangzó) szerkezetűek voltak. A példákban megfigyelhető, hogy a záró magánhangzó több rokon nyelvben is lekopott. A toldalékok hangalakját esetenként a funkció is befolyásolja, ezért itt néha más szabályok érvényesülnek, mint a szavakban. Az egyes példák magyarázatától eltekintek, de felhívom az Olvasó figyelmét a kiemelt toldalékokra.

Névszói esetragozás:

Magyar *-n* (*-on*, *-en*, *-ön*, *-an*): *házon*, *kézen*, *körön*, *nagyon*, *télen*
 Finn *-na*, *-nä*, *-ssa*, *-ssä* (< **-sna*, **-snä*), *-lla*, *-llä* (< **-lna*, **-lnä*): *kotona* 'othon', *ulkona* 'kint', *talvena* 'télen', *kodassa* 'kunyhóban', *naisella* 'nőnél'
 Udmurt *-yn*: ²¹*kjyn* 'kézben', *ujyn* 'éjjel', *kyjyn?* 'hol?', *otyn* 'ott'
 < UR²² *-na*, *-nä* locativus (hol? kérdésre felelő helyhatározó)

Többes szám:

Magyar *-k*: *házak*²³
 Finn: *tulemme* '(< **tulemmek*) jövünk'
 Lapp: *akkumek* 'nagyanyánk'
 Mordvin: *vantamk* 'nézünk'
 Magyar *-i*: *házaimban*
 Finn: *talotssani* 'házaimban'
 Lapp: *manai* 'gyerekeknek a... (PIGen)'
 Nyenyec: *wádji* 'szavakat'

Birtokos személyragok:

Magyar: *-d*: *házad* ²⁴
 Finn: *talosi* (< **talotti*)
 Mordvin: *kudot*
 Udmurt: *korcad*
²¹ Az udmurt és komi alakokban az *y* az ún. veláris *i* jelölésére szolgál.
²² UR = uráli alapnyelv(í)
²³ A magyar *k* névszói többes jel eredetére más magyarázat is van.
²⁴ Itt és a továbbiakban nem adom meg a rokon nyelvi alakok jelentését, ha az a magyarral megegyezik.

Magyar *-unk/-ünk* (< *-muk/-mük*): *házunk* (HB: *isemüküt* 'ösünket')

Finn: *kotamme'* (< **kotammek*)

Mordvin: *kudomok*

Udmurt: *korkamy* (< **korkamyk*)

Igeidők

Magyar *-ál/-é, -al/-e* (< **-ai/-ei*): *nézé, mondá*

Finn: *meni* 'ment'

Udmurt: *myriz* 'ment'

Lapp: *gullim* 'hallottam'

Igemódok

Magyar *-na/-ne, -nál/-né*: *menne, fonna, tenné, mondaná*

Finn: *matkustanee* 'talán elutazik', *lienee* 'lehet'

Hanti: *mənanem* 'mennék'

Mari: *tolnem* 'jönni szeretnék'

Igei személyragok

Magyar *-m*: *látom, eszem*

Mari: *widem* 'vezetek'

Finn: *menen* 'megyek'²⁵

Lapp: *gulam* 'hallom'

Magyar: *-tok/-tek/-tök*: *láttok, esztek*

Udmurt: *mynody* 'mentek (majd)'

Finn: *menite* 'mentek (ti)'

Lapp: *gulaidiek* 'hallottatok'

Nyenyec: *madajda* 'vágátok'

Képzők

Magyar *-d*: *harmadik*

Finn: *kolmas, kolnante-*

Udmurt: *kuinjmeti*

Magyar *-k*: *maradék, játék*

Finn: *pysäkki* 'megálló', *menekki* 'kelendőség'

Észt: *söök* 'étel'

Mordvin: *erak* 'élő'

Magyar *-i*: *olt, önt*

Hanti: *lilt-* 'ültet'

Komi: *juty-* 'ítat'

Udmurt: *valaty-* 'oktat'

Nyenyec: *nültá-* 'megállít'

Magyar *-m*: *álom, földém*

Manysi: *úlám* 'álom'

Komi: *olem* 'élet'

Mari: *jümö* 'ivás'

Mordvin: *udomo* 'álom'

Finn: *kuolema* 'halál'

3. Finnugor eredetű szavak a magyarban

A szavak egyeztetésének módszertani elveiről már volt szó. Itt arra hívnám fel a figyelmet, hogy a magyar és a rokon nyelvek finnugor eredetű szavai az úgy nevezett alapszókinszbe tartoznak, vagyis a szóképzésbe abba a részébe, amelyre a nyelvet használó közösségnek műveltségi színijéről vagy életmódjától függetlenül feltétlenül szüksége van. Az alábbi lista figyelmes olvasói erről maguk is meggyőződhetnek. Az itt felsorolt szavak egy hat-hét ezer évvel ezelőtti nyelvi állapotot tükröznek és tökéletesen megfelelnek annak a képnek, amely a régészeti kutatásokból kirajzolódik őseink életmódjáról és kultúrájáról.

A szavakat szófaji csoportosításban sorolom fel.

Névmások:

én, te, ő, mi, ti, űk, ön

enyém, tied...

ki?, mi?, milyen?, mennyi?, hány?

ez, az, ilyen, olyan, ennyi, annyi

magam, magad...

más

Határozók:

hol?, honnan?, hová?,

itt, ott, innen, onnan, ide, oda, így, úgy

messze, össze, gyalog, hanyatt, iránt, ki

Névtutók:²⁶

alatt, alól, alá

előtt, elől, elé

²⁶ A névtutók ragos főnevek megkövesült alakjai, amelyek nyelvünk külön életében keletkeztek. A felsorolt példákban azonban mind a szóító, mind a toldalék finnugor eredetű.

²⁵ A finnbén szabályos szóvégi *m > n* változás zajlott le.

mellől, mellől, mellé
mögött, mögül, mögé

Számnevek:

egy, kettő, három, négy, öt, hat, húsz, harminc, negyven, ötven, hatvan, száz

Melléknevek:

agg, csekély, fehér, fekete, gyakori, homorú, hosszú, ifjú, jó, kellemes, kemény, kerek, keserű, keskeny, könnyű, lágy, langyos, lapos, laza, meleg, méltó, mély, meztelen, nagy, ó, ravasz, régi, rossz, rút, sötét, szép, szomjas, szomorú, szoros, szőke, szürke, tele, új, vastag, vékony, vén, vörös

Igék:

van, lesz, él, hal, tesz, visz, vesz, néz, hall, mond, tud, eszik, iszik, jár, jön, halad, úszik, kér, vár, ad, kell, áll, alszik, apad, árt, avat, bonyolódik, bijjik, csap, csillog, csíp, dagad, dob, dug, ég, emik 'szopik' (vö. csecsemő), ér, esik, fáj, fakad, fal, farag, fázik, fed, fél, fen, fog, fon, fő, fűj, fül, fúr, fut, hagy, hajít, hál, harap, hárít, használ, hat, huny, indul, kel, köit, követ, küzd, lát, lebeg, lő, lök, ment, mér, mos, mozog, nyal, nyel, nyújt, old, olt, olvad, olvas 'számol', osztik, oszt, óv, öl, rak, rejt, repül, ró, segít, sért, siet, száguld, szakad, szalad, szárad, szel, szorul, sző, szúr, szül, talál, tanul, tart, tekint, téved, tönk, tűz, vág, ványol, varr, vászik, véd, vés, vezet, vigyáz.

Főnevek:

Emberek, rokonság:

magyar, nép, had, falu
ember, hölgy, hős 'nőtlen férfi', úr, szűz, hím, eme, árva
rokon, iafia, anya, apa, atya, férj, nő – neje, fiú, leány, öcs, ós, ik
ara, ángy, tpa, napa, meny, vő

Testrészek:

fej, agy, áll, arc, homlok, száj, fül, haj, szem, hályog, könny, orr, fog, íny, nyelv, nyál,
nyak, torok,
kéz, váll, hónalj, könyök, marok, ujj,
láb, szár,
mell, csecs, hát, öl, has,
ágyék, far, segg, hólyag, here,
bőr, szőr,
bél, ér, ín, ideg, velő, vér, haj,
epe, lép, máj, szív, vese.

Idő:

év, tavaly, tavasz, ősz, tél, hó(nap), hét, nap, éj, holnap, hajnal, múltik.

Egyéb:

igen, nem, ne, bal, csomó, fél, jel, haszon, rész, sok, több, ügy, világ, harag,
szó, álom, ár, haszon, mag, tűz, út,
ház, lak, fal, ajtó, ágy, fá,
víz, tó, háló, hal, hajó, ár.

A bizonytalan eredetűeket is beszámítva nyelvünkben kb. 700 finnugor eredetű tőszó van. Ez első látásra kevésnek tűnik, pl. a Magyar Értelmező Kéziszótár 70 ezer címszavához képest. Emlegetik is gyakran a délibábos nézetek képviselői. A számadatok értékelésekor azonban figyelembe kell venni, hogy 1) ma használatos szavaink óriási többsége összetett vagy képzett szó, amelyek anyanyelvünk önálló életében keletkeztek. 2) Az alapnyelvből származó szótóveknak általában sok származéka él: az *ad* (vö. finn *amtaa*) igéből legalább 150 új szó keletkezett (az igekötős igékkel együtt). 3) Mint az alábbi táblázat mutatja leggyakrabban használt szavaink között elsősorban többségben vannak az ősi eredetűek. Ugyanez a helyzet a finnben is. Azt is figyelembe kell venni, hogy a nyelv folyamatos változása miatt az ősi szavaknak csak egy része maradt meg. A vitathatatlanul rokon, közös permi alapnyelvből csak ezer éve kivált komi és udmurt nyelvből ma kb. ezer közös tőszó mutatható ki. Ehhez képest a 700 szó egyáltalán nem tekinthető kis mennyiségnek. Bárki megteheti, hogy etimológiai szótárral a kezében magyar szövegeket elemez. Meg fog lepődni az ősi szavak magas arányán.

	magyar	finn
Ősi szó az uráli/finnugor korból	34	36
Uráli/finnugor töből alkotott szó	48	20
Finn-permi, finn-vojtai, korai ősfinn		8
Finn-permi stb. töből alkotott szó		16
Ugor	4	
Ugor töből képzett	1	
Finnségi		7
Ősi (finnugor) összesen	87	87
Jövevényszó	4	12
Belső keletkezésű	1	
Ősi és jövevény elemekből összetett	2	
Ismeretlen eredetű	6	1
Nem ősi összesen	13	13
Mindösszesen	100	100

2. táblázat

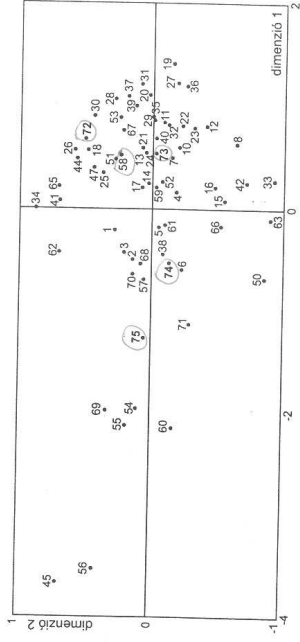
A 100 leggyakoribb magyar és finn szó eredete

4. A genetikai kutatásoknak ugyan nincs szerepe a nyelvrokonosság bizonyításában, cikkem befejező részében mégis ezzel foglalkozom, mert a délibábos elméletek hívei gyakran hivatkoznak a génkutatás eredményeire. Hasznos lehet tehát, ha olvasóink is rendelkeznek ilyen jellegű ismeretekkel.

A génkutatás természetesen nem bizonyította be, hogy nem vagyunk finnugor nép. Azért nem, mert a génkutatás eredményei csak azt mutatják meg, hogy egy-egy népszerűen bizonyos génnek milyen arányban vannak meg. Ezek az eredmények különbözőképpen interpretálhatók. Azt azonban még senki sem tudta megmondani, hogy pontosan melyek lennének a „finnugor gének”, és hogy ezeknek milyen arányban kellene megjelenniük a magyarok között, hogy genetikailag finnugoroknak tarthassuk magunkat.

Az őstörténeti célú genetikai kutatás az elmúlt években Magyarországon is megkezdődött. Az eddigi eredmények közérthető, elfogulatlan és tudományosan hiteles vizsgálatokon alapuló bemutatása megjelent a Magyar Tudomány c. folyóirat 2008. októberi számában. A „Genetika és magyar őstörténet: a közös kutatás kezdeténél” c. összeállítást Bálint Csanád az MTA Régészeti Kutatóintézetének igazgatója szerkesztette. A kutatás a kérdésben leginkább kompetens genetikusok és régészek együttműködésén alapul. Ezzel az anyaggal mindenkinek meg kellene ismerkednie, akit a téma komolyan érdekel.²⁷ Én itt csak egy-két kiragadott gondolatot, illetve vizsgálati eredményt említek meg.

Bevezető tanulmányában Bálint Csanád egyrészt kifejti a közös kutatás szükségességét és lehetőségeit, másrészt figyelmeztet a genetikai eredmények őstörténeti felhasználhatóságának korlátaira. Vagyis arra, hogy ezekből nem lehet egy az egyben az egyes népek eredetére vonatkozó következtetéseket levonni. Ezt alátámasztja egy másik szerző megállapítása, aki szerint „...mindazok a populációk, melyek kapcsolatba kerültek a korai magyar népcsoporttal, nyomot hagytak annak génkészletében.” A génállomány változékonyságát bizonyítja az a vizsgálati eredmény is, hogy a honfoglaló magyarok génjei között még 16,2% volt az ázsiai gének aránya, míg a mai magyar népességben ez csak 1%. A X. századi magyar népesség génjeinek 83,8%-a európai volt. Ezen belül a Volga és Urál vidéki népeknél, valamint Nyugat-Szibériában gyakori U4U5 haplocsoport aránya 13,2%. A kutatók két dimenziós ábrán mutatják be több tucat népcsoport genetikai távolságát a mitokondriális DNS vizsgálata alapján. (1. l. ábra)

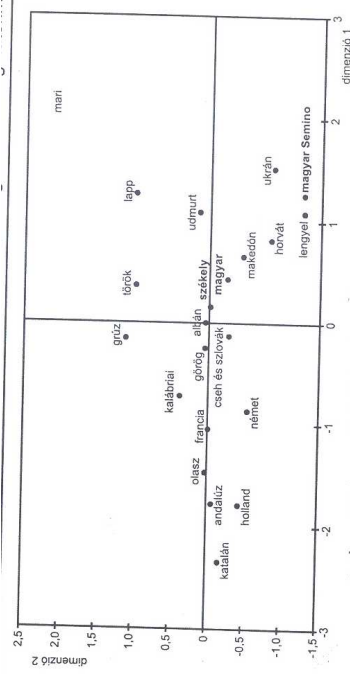
6. ábra * A populációk közötti genetikai távolság két dimenziós ábrázolása

1: iraki, 2: szír, 3: palesztin, 4: örmény, 5: azeri, 6: észak-országi, 7: bolgár, 8: román, 9: albán, 10: olasz, 11: szicíliai, 12: szardíniai, 13: észak-portugál, 14: közép-portugál, 15: dél-portugál, 16: észak-spanyol, 17: közép- és dél-spanyol, 18: galíciai, 19: baszk, 20: svájci, 21: osztrák, 22: lengyel, 23: orosz, 24: cseh, 25: dán, 26: svéd, 27: norvég, 28: izlandi, 29: cornwalli, 30: walesi, 31: skót, 32: északi, 33: karéli, 34: belga, 35: angol, 36: német, 37: ír, 38: kurd, 39: francia, 40: breton, 41: adige (cserkesz), 42: fehérorosz, 43: Bosco Gurin-i, 44: bosnyák, 45: burját, 46: kanári, 47: horvát, 48: európai-kaukázusi, 49: venki, 50: finn, 51: grúz, 52: görög, 53: krétai, 54: kazak, 55: kirgiz-magassíki, 56: kirgiz-alföldi, 57: komi, 58: mari, 59: moks, 60: mongol, 61: oberwallisi, 62: oszét, 63: rétoromán, 64: lapp, 65: szerb, 66: szláv, 67: szlovák, 68: török, 69: ujjur, 70: ukrán, 71: csendgelei kun miniták, 72: mai magyar, 73: székely, 74: 10. századi honfoglaló miniták, 75: haitai honfoglalás kori miniták

12000

1. ábra Populációk közötti genetikai távolság a mitokondriális DNS alapján

Az 1. ábráról leolvasható, hogy a mai magyarok (72) genetikailag a galíciaiakhoz (18), a svédekhez (26) és a velsziekhez (30) állnak legközelebb. Ezzel szemben meglehetősen távol állunk a székelyektől (73) és honfoglalás kori őseinktől (74 és 75). Sőt a különböző X. századi temetőkből fekvő őseink genetikai anyaga is meglehetősen különböző.

²⁷ Az összeállítás elérhető az Interneten is: www.matud.iif.hu/2008-10.pdf

2. ábra Populációk genetikai távolsága az Y kromoszóma alapján

A 2. ábra az apai ágon öröklődő Y kromoszóma alapján készült és meglehetősen ellentmondásban áll az 1. ábrából kirajzolódó képpel. Itt a magyar közel áll a székelyhez, de meglehetősen távol áll egy olasz kutatócsoport (az ábrán magyar Semino megjelöléssel) mai magyar lakosságon végzett vizsgálatainak eredményétől.

A humán genetikai vizsgálatok eredményeiből egyelőre tehát nem lehet megbízható következtetéseket levonni egy nép, esetünkben a magyar őstörténetével kapcsolatban. Genetikai rokonságunk talán nem is olyan fontos, hiszen nyilvánvaló, hogy a nemzeti identitás szempontjából az anyanyelv a legfontosabb tényező, sokkal fontosabb a biológiai leszármazásnál. Akinek magyar az anyanyelve és magyarnak tartja magát az magyar, bár német a családnéve és tudja, hogy a nagypapja még svábul beszélt. A magyar nép identitását is a magyar nyelv őrizte meg az elmúlt évezredekben, függetlenül attól, hogy milyen más népekkel kerültek biológiai kapcsolatba.

Csúcs Sándor

✱

Honti László születésnapján

„Hontiek azt tartják, hogy a magyar nyelvről való gondolkodás kizárólag a nyelvész-diplomások joga, és ezen a körön belül is a velük egyetértőké. Erre számtalanszor kitérnék. Ők nyilván Kolombusz [helyesebben: Kolumbuszt vagy olaszul: Colombót] sem engednék volna fölfedezgetni, mert nem volt róla papírja, és ugyanezért a tanulatlan magyarokat elfiltanák izes beszédüktől, mert náluknál csodásabb nyelvkincsekkel bírnak. Nos, ez az, amit hunfalvyzsmusnak nevezünk [inkább: nevezek; Z.G.]” – írja a Honti László főszerkesztette *A nyelvrokonságról* készült könyvismertetésében Czákó Gábor író. Szőcs István irodalomkritikus, egy ideig közéleti ember *Belbajok és bájdalok a nyelvrokonságban* című könyvismertetésében – a Helikon 20. évfolyamának 17. (559.) számában – így fogalmaz: „Honti László, az Akadémia Nyelvtudományi Intézetének a nemtudommije és munkatársai azt látják a legégetőbb feladatnak, hogy a magyar anyanyelvű személyekben nehogy valami nemzeti önérzettelé kapjon lábra.” Recenzióját így folytatja: „a finnugrizmus a legromantikusabb származásmélt, még sincs benne semmi izgalmas, semmi vonzóerő. Miért? Mert az ember ösztönösen érzi, hogy – kitaláció! Még akkor is, ha valaki a finnek, észtek rajongója, mint én.” Aztán az olasz Dante Alighierit hozza példának: „Valakinek más a felfogása[.] és ez esetleg az intelligencia- vagy műveltséghiányból ered. De /.../ miért fáj másnak a – foglalkozás? Dante még elég naivul kísérlete meg osztályozni a nyelveket /.../[.] képzeljük el, hogy Dante egy finnugrista kezébe kerül: miket írna róla! De a végén

tárgyilagosan megjegyezne: »mindamellett verselési tevékenysége egyesek szerint figyelemreméltó[.] és a pilisscabai egyetemen tananyag.«. De nem folytatom Szőcs szavait, csak halkan jegyzem meg: a Pázmány Péter Katolikus Egyetemen Dantét tanulmányozhat ugyan egy hallgató, a finnugor szakot viszont megszüntették.

Ismerkedjünk meg inkább az interneten a finnugorelles nézeteket harsogók részéről a számos recenzióban elmarasztalt Honti Lászlóval és munkásságával.

Honti László doctor scientiarum, akadémikus, tudományos tanácsadó, egyetemi tanár hetven esztendeje, 1943-ban a Balaton szomszédságában, Lengyeltöltiben született. Az ELTE-n 1969-ben magyar–orosz–finnugor szakot végzett. Az egyetem elvégzése után az MTA Nyelvtudományi Intézete finnugor osztályának tudományos segédmunkatársa, munkatársa, majd főmunkatársa lett. 1974-et követően finn és német egyetemeken, szovjet kutatóintézetekben kutatásokat végzett. 1980-tól 1988-ig a finnugor osztály osztályvezetője, az uráli hangtörténeti kutatások irányítója. 1983/1984-ben vendégdocens a Bécsi Egyetemen, majd 1987-ben vendégprofesszor a Helsinkii Egyetemen. 1988-tól a Groningeni Állami Egyetem tanszékvezető egyetemi tanára, 1997-től az Udinei Egyetem általános nyelvészeti és klasszika-filológiai tanszékének professzora volt, majd 2008-tól a Károli Gáspár Református Egyetem magyar nyelvtudományi tanszékén nyert egyetemi tanári és tanszékvezetői megbízatást.

1970-ben megvédte bölcsészdoktori disszertációját, 1976-ban a nyelvtudományok kandidátusi, 1989-ben pedig akadémiai doktori értekezését. 1981 és 1985 között az MTA nyelvtudományi bizottságának titkára, 1981 és 1990 között az MTA uralisztikai komplex bizottságának tagja. 1998-ban az MTA külső tagjává, 2004-ben levelező, majd 2010-től rendes tagjává fogadták.

1976-tól kezdve különböző funkciókban tevékenykedett a hazai finnugrisztika legfontosabb folyóirata, a Nyelvtudományi Közlemények szerkesztőségében, végül 1998-tól e tudományos periodika főszerkesztője. Időközben, 2004-ben a magyar nyelvészeti folyóiratnak, a Magyar Nyelvnek is a szerkesztőbizottsági tagja lett. Az MTA-n kívül a Finnugor Társaság külső, majd tiszteleti tagja, a Societas Uralo-Altaica elnöke, a Magyar Nyelvtudományi Társaság alelnöke, a Finnisch-Ugrische Forschungen és az Ural-Altäische Jahrbüher, Neue Folge című folyóiratok tudományos tanácsadó testületének tagja, valamint a Finno-Ugric Languages and Linguistics szerkesztőbizottsági tagja. Díjakban és kitüntetésekben gyakran részesült: Gombocz Zoltán-emlékérem (1977), az Akadémia Kiadó kritikai nívódíja (1977, 1982), megosztott Akadémiai díj (1983), Munkácsi Bernát-díj (2006).

Kutatási és oktatási szakterülete: az obi-ugrisztika, az uráli összehasonlító nyelvészet, két legközelebbi rokon nyelvünk és a finn nyelv, a finn nyelvtörténet, valamint a magyar grammatika és nyelvtörténet. Különösen pályája kezdeti szakaszában az obi-ugor nyelveknek elsősorban hangtörténete foglalkoztatta, valamint az esetragok kialakulása, ugyanakkor leíró szempontból vizsgálta meg az oszjáki nyelvet. Már az 1980-as években több publikációja jelent meg az uráli számnevek

problémáiról és a nyelvek közötti kapcsolatok tárgykörében. Később az uráli összehasonlító nyelvészetben belül elsősorban a hangtörténeti, morfoszintaktikai és etimológiai kérdések foglalkoztatták. Az ezredfordulót követően a magyar nyelvrokonás kérdésköre áll vizsgálódása homlokterében.

Tudományos dolgozatainak a száma a háromszázat meghaladja. Az általa jól ismert nyelveken, anyanyelve mellett finnül, németül, oroszul, angolul, olaszul és hollandul publikál. Főbb publikációi közül lássunk néhányat: *System der paradigmatischen Suffixmorpheme des wogulischen Dialektes an der Tawda* (1975), *Geschichte des obugrischen Vokalismus der ersten Silbe* (1982), *Chrestomathie Ostiatica* (1982, 1985), *Uralisches Etymologisches Wörterbuch* (a Rédei Károly szerkesztette műben a szerzői kollektíva tagja; 1987–1988), *Die wogulische Sprache* (in: Denis Sinor [ed.], *The Uralic Languages*, 147–171; 1988), *Die ostjaktische Sprache* (uo. 172–196; 1988), *Die Grundzählwörter der uralischen Sprachen* (1993), *Az ugor alapnyelv kérdéséhez* (1997), *Numerusprobleme (Erkundungszug durch den Dschungel der uralischen Numeri)* (FUF 54: 1–126; 1997), *Die Negation im Uralischen I–III.* (Linguistica Uralica 33: 81–96, 161–176, 241–252; 1997), *ObUgrian* (in: Daniel Abondolo [ed.]: *The Uralic Languages*, 327–357), *Az obi-ugor konzonanitizmus története* (1999); továbbá például: *Hol és milyen uráli finnugor „ősnnyelvet” beszéltek távoli eleink?* (2004), *Uráli birtokos szerkezetek* (2004), *Research on the Prehistory of the Hungarian Language* (2005). Lásd továbbá a Nyelvtudományi Közlemények számaikat főleg az utolsó másfél évtizedben.

Az utóbbi években – mint fent láthattuk – két munkája kellett feltűnést *A nyelvrokonásról*. Ennek a kötetnek főszerkesztője volt (alcíme: *Az török, sumer és egyéb áfium ellen való orvosság*; 2010, 2010²), a másodiknak, az *Anyanyelvünk atyafiságáról és a nyelvrokonás ismérveiről. Tények és vágyak* címűnek (2012) pedig szerzője. Az egyik, Bárh M. János jegyezte internetes ismertetés konklúzióját el kell fogadnunk: „Ezt a »műfajt« a jövőben is folytatni kell, hiszen a magyar nyelv eredetéről felhalmozott tudás közkinccsé tételéhez még rengeteg türelmes ismeretterjesztő munkára lesz szükség.” A legfontosabb végső soron az volna, hogy az általános, főleg pedig a középiskolai magyartanárok (és tegyük hozzá: a történelemtanárok is) egytől egyig meggyőződjenek a finnugor nyelvrokonásról.

Honti Lászlót közel öt évtizede ismerem. Lakó György és Bereczki Gábor finnugor nyelvészeti előadásaira és szemináriumaira jártunk, többek között Kiss Jenővel, A. Jászó Annával, Szij Enikővel, Utasi Zitával és Csúcs Sándorral – köztük az első fővárosi finnugor szakosokkal. Lakóról Honti számos esetben szépen megemlékezett (ugyanígy érdemben írt azokról a finnugristákról is, akiket professzorunk nemigen kedvelt, például Rédei Károlyról és Hajdú Péterről). Emlékezetes volt a kis Pest megyei palóc faluba, Bernecebarátba, a finnugor szakosok számára szervezett őszi nyelvjárásgyűjtés. Harmadéves korunkban Bereczki tanár úr vezetésével mi, pesti finnugor szakosok meglátogattuk a debreceni egyetem finnugor tanszékét. 1967-ben a finnországi Tamperében finn nyelv és kultúra tanfolyamon vettünk mindketten részt. Eredetileg egyetemi jurák tanulmányainkra való felkészülés eredményeképpen született meg közös publikációnk, a *Jurák a*

tergo toldalektár (NyK 72: 363–392), amire azóta is büszke vagyok. Ezután részben a Nyelvtudományi Intézetben folytattunk beszélgetéseket, részben pedig „kihelyezett” munkahelyünkön, 6 Uppsalában látogatott meg, én meg Udinében töltöttem kellemes napokat. Finnugor anekdota lett, ahogy a debreceni kollégákkal együtt megközelítettük egykori, Groningen melletti lakóházát.

Honti László akadémikusnak mi, finnugristák további eredményes év(tized)eket kívánunk. A tudományos munka mellett pedig – szabad óráiban – foglalkozzon kedvére a „diletáns, tanulatlan, műveletlen, gátlástalan, józan gondolkodásra képtelen, népbűtítő stb.” (Szócs Istvánt idézem), „szellemi gagyizó, szellemi lumpenproletár” (Kiss Károly leveléből) nyelvészkedőkkel. Laci, Isten éltesen sokáig!

Zaicz Gábor

✱

„A tundra daloló szíve”

Jelena Szusznoj 80 éves²⁸

Jamálföldön nincsen olyan ember, aki ne ismerné az idén 80. születésnapját ünneplő Jelena Szusznoj (1933. 02. 05. Novij Port), a „tundra daloló szívét”. Rendkívül sokoldalú, kreatív ember: a tundrai nyenyec szokások, hagyományok ismerője, őrzője és továbbörökítője; az első jamáli nyenyec nő, aki tudományos fokozatot szerzett; néptanító; író, költő; a Lapcu-j-hagyaték gondozója; előadóművész, a Jamal együttes szóloénekesse.

Én 1996-ban találkoztam vele először Szalehardban, az Oroszországi Észak, Szibéria és Távol-Kelet kis lélekszámú őslakos népei íróinak nemzetközi konferenciáján. Akkor kaptam tőle az Évszázadok mélyéből (*Из глубины веков – Тюмень, 1994*) című könyvét, melynek rövid bemutatásával, illetve néhány írásának lefordításával köszöntöm a nyenyeczek egyik, Szalehardban élő büszkeségét.

²⁸ A 12. finnugor írókongresszust 2013-ban a Jamal-Nyenyec Autonóm Körtzet fővárosában, Szalehardban hívják össze. Ezért ebben az évben nagyobb figyelmet szeretnénk fordítani nyenyec barátainkra annál is inkább, mivel közülük többen ünnepelelték/ünnepelelték volna/ünnepelek kerek születésnapjukat. Anna Nyerlagi, a nyenyec próza megújítója tavaly volt 60 éves, a néhai Prokopij Javuszij költő-író-grafikus-dramaturg pedig 80 lett volna. Az erdei nyenyec Jurij Vella idén lesz 65 éves, a tundrai nyenyec Jelena Szusznoj pedig 80 éves. Terveink szerint a fenti alkotókról a Finnugor Világban, a Magyar Naplóban és a Napkútban szeretnénk megemlékezni, illetve műveikből válogatni.

A könyv hat fejezetből áll: Szülőföldemen, hol az atyai ház áll/V краю родном, где отчий дом; Népszokások, néphagyományok/Народные обычаи и традиции; A nyenyecsek ökológiai paritára/Экологический календарь ненцев; A teremítő nép/Nарод творец; Díszített írásbeliség/Узорная письменность; Versek, elbeszélések, mesék/Стихи, рассказы, сказки. A továbbiakban e fejezetekből szemezgetve (válogatásom a terjedelmi korlátok miatt önkényes és töredékes) próbálok bemutatni az ünnepeket.

Etnográfusként közérthetően ír a nyenyec szokásokról, hagyományokról. Például a nyenyec csom fontosságáról: „Az északi emberek számára a csommal kezdődik minden: a gyermek első kiáltása, a bölcsődalok, a bölcsőíven függő csengettyűk tüneményes hangja, a mindent látó, vajákos-pszichológus sámán dobjának titkos hangjai, a nagymama meséi, találós kérdései, legendái, a nagy mesemondók epikus énekei: a jarabcsok és a szjudbabcok, a sorsénekek...” (Cycой 1994:13) Továbbá a tundrai tilalmakról: „Ne kínozd a vadat, az élőlényeket, a rovarokat, mert rád is szörnyű kínszenvedés várhat; Ne hajigálj követ, hantot, hógolyót a folyóba, a tóba, a víztározóba, mert megakad a vízi világ lakóit és magadat; Ne lövöldözz fjadból, ha nincs vagy nem látható a célpont, mert eltalálsz magadot vagy embertársadat; Feleslegesen ne szurkálj a földbe vasból készült tárgyakat, hegyes végű korpját: a föld fájdalma a szív fájdalma is.” (Cycой 1994:21) Valamint a szarvasokról: „A nyáj nemcsak a szarvasok horkantásaiban különbözik, de szőrük színében is: van *cэр*” – fehér, *хатар*” – füstösféhér, *халэв сэр*” – sirályféhér, *надвы* – tarka, *сэр*” *надвы* – fehér, fekete foltokkal, *париде надвы* – fekete, fehér foltokkal, *паридея* – fekete, *самаротка* – egyetlen hatalmas folttal vagy csíkkal a fehér vagy fekete szőrön, *тэ*” *муй* – füstös, *хорха* – ezüstszíni, *ялинэз* – ezüstös-füstös, *тар*” *няр’яна* – gesztenyebarna stb. A szarvasok szarvuikban is különböznek: *малк* – csonka szarvú vagy szarvatlan, *ваынейи* – egyszarvú, *лэхосэй* – hátravetett, különböző irányba széthúzott szarvú, *пыялэ* – a poifika fölött hatalmasan terebélyesedő, előre ágazó szarvú, *нямдриска* – nagy, magas szarvú...” stb. (Cycой 1994:26–27)

A nyenyecsek *ökológiai partitáráról* írt fejezetben meg tudhatjuk például, hogy „A nyenyecseknél a partári év hagyományosan négy periódusból áll: tél, tavasz, nyár, őszi. Régen mindegyiket külön-külön évrnek tekintették... Ugyanis mindegyik periódusra annyi munka, tennivaló jutott, hogy joggal nevezhették önálló, befejezett, életciklusnak. (Cycой 1994: 49) A nyenyecseknél a téllal, novemberral kezdődik a partári év. Érdekesek a hónapok nevei: Носиндалва пэвдей – A sarkirokavadászat hava (november eleje); Нюдя пэвдей – A kis sötétség hava (november vége, december eleje); Нгарка пэвдей – A nagy sötétség hava (december vége, január); Лимб’я иры – A sas hava (február); Яра’ иры – A régi szarvak alapjának leesése (március); Сие ниль’ – A megtévesztő ellés hava (április: az első szarvas születése); Ты ниль’ – A tömeges ellés hava (május); Мангты иры – A madarak fészekrakásának hava (június), Нядэ иры – A későn született szarvasborjak hava (június); Ненянг иры – Szünügyos hónap (július); Пилю иры – A böglyök hava (augusztus); Вэда’ иры – A lombhullás hava (szeptember); Хор иры – A bikák hava (október).

Érdekesen állapították meg az ember életkorát is: „Kevesebb figyelmet fordítottak az évek számára. Életkorát a születés pillanatától 4-5 éves korig számították... Erről árulkodnak a népi kifejezések: Egy kört tett meg a születése óta” (betöltötte az első évet); Két kört élt meg születése óta); Közeledik a születésétől számított harmadik kör; Éppen hogy maga mögött hagyta életének negyedik körét, Ez a kicsi már öreg – leélte az ötödik életévét. Öt éves kor után már nem számolják az éveit, életképességének, önállóságának legfőbb mutatói a következők: a munkához való viszonya, az életben a különböző tevékenységekhez nélkülözhetetlen képességek – a fiúknál a szarvasok elfogása, befogása, a szarvasfogat hajtása; a lányoknál cérna sodrása szarvasinból, babaruha varrása, lábbelikészítés a kisebbeknek, a család gazdasági életében való tevékeny részvétel stb.” (Cycой 1994:49–50)

A könyv további részében a nyenyec nép alkotó, teremítő erejéről, a nyenyecsek díszítőművészetéről mint az *írásbeliség* egyik megjelenési formájáról olvashatunk Szuszov asszony tanulmányában, amelyeket tanítványainak, azok szüleinek, az ősi hagyományokat megismerni és megőrizni akaró nyenyeceknek és nem nyenyeceknek írt közérthető stílusban.

Tudósként, tanárként sokat tett a nemzeti kultúra műveléséért, ápolásáért. Mint a pedagógia tudományok kandidátusa a Jamal-Nyenyec Pedagógus Továbbképző Intézet Pedagógia és Pszichológia Tanszékén dolgozott. Számtalan anyanyelvi tankönyvet, kresztomátiát írt különböző társszerzőkkel (pl. E. M. Talejeva, N. M. Tereszenko, H. H. Jaungad, L. V. Lapcuj, V. N. Njaruj). A kilencvenes években készítette el a nyenyec irodalom tantervi programját a 8–9. osztályosok számára. A korszerű nemzeti irodalomtanítás célját ekképpen fogalmazta meg: „Az ember szellemi-lelki világának formálása; a nemzeti kultúra, az anyanyelv és az anyanyelvet hordozók (a különböző generációk írói, költői, mesemondói) szeretetére és tisztelésére nevelés.” (Cycой 1995: 3) Az irodalmat heti 1 órában tanítják mindkét évfolyamon. Ízelítő a tantervből:

A 8. osztály programja: Bevezetés, ismerkedés (2 óra); ismerkedés a tankönyvvel, a tantárggyal, a nyenyec kultúra, illetve irodalom nagyjával, megalapítóival. Nyenyec folklór (6 óra): ismerkedés a különböző népköltészeti műfajokkal (bölcsődalok, sorsénekek, szertartási énekek, mesék, jarabcsok, szjudbabcok). E műfajok megtanításához Jelena Szuszov címszerűen is felsorolja az elemezendő népköltészeti alkotásokat, továbbá gazdag szakirodalmat ajánl a kollégáknak.

A nyenyec írók, költők életműve (25-26 óra): a feldolgozás javasolt rendje: rövid életrajz, majd a konkrét művek elemzése. Kikről tanulnak, hány órában? Íme: Ivan Fedorovics Nogo (4 óra), Ilja Konsztantinovics Vilka (3 óra), Ivan Grigorjevics Lapcuj (3 óra), Vaszilij Nyikolajevics Ledkov (3 óra), Alekszej Iljics Picskov (2 óra), Prokopij Andrejevics Javtiszij (3 óra), Anna Pavlovna Nyerkagi (3 óra).

A 9. osztály programja: Itt már komolyabb témák kerülnek előtérbe: az irodalom szerepe a társadalom, az ember, a nép fejlődésében az ókortól napjainkig; a XX. sz.-i nyenyec irodalom; az irodalom mint a szó hordozója; a szájhagyomány úján élő népköltészet ma; az irodalom kapcsolata más művészetekkel; az irodalmi művek szerkezete; líra, epika, dráma.

A bevezetésre 2, a folklórra 7, a nyenyec műköltészetre 21-22 óra fordítandó. A tananyag szinte változatlan, tehát nem annyira mennyiségileg, inkább minőségileg építkezik. A 9. osztályban kimaradt A. I. Picskov, P. A. Javtiszij, helyettük viszont bekerült Jurij Vella. A többi változatlan.

Költőként, íróként is ismert Jelena Szuszoj. Versei sorsnécekre emlékeztető széles mederben hömpölyögnek. Néhány verscím: Miért nem születtem férfinak, aki csuklyás öltözetet hord?, Egy asszony énekei, A mesterasszony éneke, Egy nő éneke a szarvasokról stb. Meséit iskolásoknak írta. Néhány cím ezekből: Az első fagyok, Fehér szúnyogok, Ki hogyan telj?, Amikor a Hold a Napot váltja, Hóviharban stb.

A **Lapcuj-hagyaték gondozójaként** éjt nappallá téve dolgozott, hogy a férjével, néhai Leonyid Lapcujjal (1932–1982) közös otthonukat emlékházzá, múzeummá alakítsa, hogy megőrizze és közkinccsé tegye az író szellemi és tárgyi relikviáit. Gondozza a kiadatlan kéziratokat, archiválta és katalogizálta férje műveit.

Énekmondó-népművészként igen tehetséges Jelena Szuszoj. A tőle kapott, 1988-ban megjelent Szjojotej Jamal (Éneklő Jamal) című nagylemezen a Jamal együttes tagjaival, illetve szülőbőben éneklő az első nyenyec zeneszerző, Szemjon Njaruj által megzenésített Lapcuj-, Juganpelik-, Pujko- és Ledkov-verseket; nyenyec népdalokat, szjudbabcokat, jarabcsokat, bölcsődalokat és így tovább. A szalehardi tanítóképzőben szerveződő soknemzetiségű Jamal együttesnek nemcsak alapító tagja, de művészeti tudományos szaktanácsadója is.

Jelena Szuszoj munkássága azt is reprezentálja, hogy az irodalom semmit sem ér a népköltészetet ringató nép; a népköltészethez és az irodalomhoz értő tudósok; az ősi szokásokat, hagyományokat ismerő és tiszteletben tartó fiatalok; az idősebb generációk irodalmi öröksége nélkül. Szuszoj asszony múltat archivál, ugyanakkor szüntelenül újat alkot. Erre ösztönzi művésztársait és tanítványait is. Azért tudja megszokorozni önmagát, mert méltóságteljes szerepcserére képes: egyszerre tud odaadó Mester és hűséges Tanítvány lenni. Tudja, megtapasztalta, hogy az alkotó-teremtő közösség kialakulásának titka a mester és tanítvány örökös egymást keresése és egymásra találása.

Felhasznált irodalom

- Domokos Péter (1985): A kisebb uráli népek kialakulásának története. Akadémiai Kiadó. Budapest.
- Сусой, Елена (1994): Из глубины веков. Тюмень.
- Сусой, Елена (1995): Программа по ненецкой литературе для 8, 9 классов школ Крайнего Севера. Салехард.
- Сусой, Елена (1995): Леонид Лапуй. Страницы жизни и творчества. Тюмень.
- Огрызко, Вячеслав (1998, 1999): Писатели и литераторы малочисленных народов Севера и дальнего Востока. I–II. Москва.

Nagy Katalin

Jelena Szuszoj írásai

A hóvihar idején

Tegnap csendes, meleg volt az idő. De mi történt vele ma? Tundraszerte tombolni kezdett a hóvihar. Ilyen időben mind a hat sátrunk tönkre mehet.

Üvölt a szél, akár egy vadállat, és sír minden sarokban...

Anyánk bent, a csom bejárati részénél egy nagy szarvasbőr kikészítésével foglalkozdik. Mi, gyerkőcök nagyanyánk mellett ülünk, aki cémát sodor a szarvasinakból. Közben meséket, legendákat mesél nekünk, siratóénekeket énekel. A meghitt jarabcot a sátor mögött visszhangozza a szél. Nagyanyánk valóságos kincs, sokat tud, annyi mindent látott és hallott az életben, hogy egyetlen este el sem tudná mesélni azt. Mindig nagyon érdekes vele. Ezért most a vihar sem számít nekünk.

Ilyen időben egyedül apánk nem ülhet a sátorban, ő a szarvasokat oltalmazza, nyugtatgatja. Ennek köszönhetően a szarvasborjak a vihar ellenére sem hagyják el a legelőt.

De fekete pásztorkutyánk, Szjorno sem ülhet nyugton ilyen időben a sátorban. Szomorkodik a gazdája miatt, nyugtalanodik, hogy apánk nehezen boldogul nélküle a nyájjal. Szegényke egész nap nyöszörög, kéri, hogy engedjük szabadon, hogy elmehessen a gazdájához. Valószínű azon töpreng a tadjka, hogy miért nem vitte őt magával a gazda a vihar beállta előtt.

Mi viszont jól elvagyunk együtt a sátorban, amikor meleg, nyugalom, kényelem vesz körül minket.

(In: Сусой, Елена: Из глубины веков. Тюмень. 1994: 158)

Az áttetsző jégcsapok

A szokottnál csendesebb és melegebb volt a nap. A háztetőkről meg a faágakról hosszú jégcsapok lógtak, és hatalmas cseppjeiket hullatták a hóra.

Estére megerősödött a fagy, az áttetsző jégcsapok megdermedtek, messziről üveggyöngyökre emlékeztettek. Így lógtak egész éjjel, halovány fénnyel pislákol-tak, csupán a távoli csillagok ragyogtak a sötét égen.

Aztán lassanként eltűntek a csillagok. Új nap kezdődött. A ragyogó Nap bevilágította a földet, és mindenkit megajándékozott a mosolyával.

Az áttetsző jégcsapok szivárványoltak a ragyogó napsugarakban. Nem tudták levenni tekintetüket a Napról meg a sugarairól. Hiszen a hosszú tél során nem láttak ilyen simogatót, ilyen meleget. A hóra hulló cseppeket látván úgy vélték az emberek, hogy ezek ugyan a jégcsapok könnyei, de nem keserűek, nem vigasztalhatatlanok, hanem az öröm és a remény boldog, tiszta könnyei.

(In: Сусой, Елена: Из глубины веков. Тюмень. 1994: 159)

A Tavasz és a Nyár találkozása

A Tavasz nyugtalankodó szívvel riadt fel éjfélkor:

– Mi történik körülöttem? Miért nem hallani sehoh az élők zsongását?

Kikukucskált az utcára – a Nap már magasan járt a horizonton. A folyó, melynek partján a háza állt, lassan vitte vizét a tengerbe-óceánba. Nemrégén még szélesen, szabadon áradt, most meg magas partok hajolnak fölé.

A Tavasz szemügyre vette a közeli zombékokat. Nemsokára kinő rajtuk a ragyogó, fédús bogyo, a hamvas áfonya. A mocsári síkság zombékjain a zsenge tőzgeszeder is a Nap felé nyújtja a kezét. Mintha beszélgetne vele. A Nap mindenthatóságára gondolva így kérleli a szépség:

– Meleg napocska, adj nekem gyorsan erőt, hogy megszerezhessem magamnak az érett bogyo kellemes színeit!

A folyón túl némán áll az áthatolhatatlan bozótos. A madarak sűrű fészket raktak maguknak a bokrok ágain. Most azok ülnek a fészkekben, akik nemrég még az egész tundrát megtöltötték vidám hangcsálásukkal.

A Tavasz néhány nap múlva meglátott egy gyalogost, akinek a lába alatt az utolsó hó és jég is patakká olvadt. A Nyár volt.

Közelebb ment, mélyet sóhajtott, és mintha bocsánatot kérne a Tavasztól meg az emberektől megszólalt:

– Tavasz, bizonyára alig győztél kívánni, sokáig nem jöttem...

Amikor a Tavasz megértette, hogy ideje elmennie, és átadnia a helyét a Nyárnak, nagyon elkedvetlenedett... De hát ki akarná önként itt hagyni a Földet?

Látván ezt a Nyár így vigasztalta a Tavaszt:

– Ne legyen rossz kedved, nővérkém! Nézz körül, mennyi jót hoztál a Földre!?

A többi már az én gondom...

A madarak, a szunnyogók is meg akarták nyugtatni a Tavaszt, és egymás szavába vágva mondták:

– A Nyár megérkezésével egyre melegebb lesz, megszűnnek az éjszakai fagyok, amikor megfagyhatnának a gyermekeink.

A szunnyog egészen közel repült a Nyár füléhez, és ezt sutogta:

– Ideje, hogy orrom-kopjám legyen, és hogy megélesítssem. De nem a jégen és a kemény hórétegen fogom ezt megtenni. A jégpáncélt kell elemészteni a forró napsugarak alatt.

És valamilyen kedves búcsúszavakat suttogtak a Tavasznak a bozótlevelek, a békés folyóhullámok és az egész megváltozott Föld.

(In: Сусой, Елена: Из глубины веков. Тюмень. 1994: 163)

Nagy Katalin fordításai

*

ISMERTETÉSEK

Újabb obi-ugrisztikai könyvtermés

Az elmúlt bő évtizedben két alkalommal jelent meg a Nyelvtudományi Közlemények hasábjain összefoglaló az oroszországi obi-ugrisztikai kiadványokról (Csepregi Márta: Újdonságok Jugriából, NyK 97 (2000), 352–372.; Vándor Anna: Új orosz kiadványok nyelvrokonainkról, NyK 101 (2004), 256–268). Mindkét írás az annotált bibliográfia és a könyvismertetés határára mozgott, s mindkettő megállapította, hogy még akár a tájkozódás szintjén is nehéz lépést tartani nyelvrokonaink könyvkiadási aktivitásával. A könyvek beszerzése a régi csatormákon lehetetlen, új csatormák nem jöttek létre, ezért csak informális úton, személyes kapcsolatok révén lehet tudomást szerezni róluk. Akkor lehet hozzájutni a könyvekhez, ha valaki kiutazik Jugriába, vagy onnan érkezik vendég. Éppen ezért az alábbi lista is esetleges, de van egy közös jellemzőjük: mindegyik kézbe vehető Budapesten is.

A szovjet időben a nyugat-szibériai kutatók tudományos képzése és továbbképzése lakóhelyüktől távol, elsősorban Leningrádban történt. Bár Szentpétervár pozíciói ma lényegesen gyengébbek, az idősebb nemzedék kapcsolatai révén ott is jelennek meg könyvek. A tudományos utánpótlás szempontjából ma sokkal fontosabbak a szibériai nagy egyetemi és akadémiai központok: Novoszibirszk, Tomsk és Jekatyerinburg. A legfontosabb helyszínné azonban a könyvkiadás terén is Hanti-Manszijszk vált. Szalehard is felzárkózott mellé, hiszen a Jamal-Nyenyec autonóm körzetben nagy számban élnek hantik is.

Ha néhány évenként áttekinjük az obi-ugrisztikai könyvtermést, képet alkothunk a kutatás aktuális irányáról, a tudománypolitika és az oktatás helyzetéről. A 2000-es évek elején örülhettünk a Jugor Egyetem megalapításának, az obi-ugrisztika egyetemi szintű megjelenésének Hanti-Manszijszkban, valamint a Belojarszkiji Folklor Archívum kiadványainak. Ma az egyetemről kevés pozitív hírt lehet hallani, az obi-ugor tanszék és oktatás egyre inkább háttérbe szorult. Schmidt Éva munkássága viszont máig érzékelhető: az újabb folklor kiadványoknak szinte mindegyike kapcsolódik valamilyen módon az ő munkásságához.

Az obi-ugor értelmiség körében időről időre fellángol a vita a helyesírási reformról. A manyi nyelvészek számára a hosszú magánhangzók jelölése volt kulcsfontosságú, ezt – hála E. I. Rombandeeva kitartó felvilágosító munkájának – sikerült elterjeszteni. A legtöbb nyomtatott szöveget produkáló kazimi hanti helyesírásban egy ideig a redukált magánhangzók jelölése okozott gondot. Ezt sokáig rövid á-val jelölték, s csak nemrégén sikerült szélesebb körben is átérni az ə betű használatára. A siker érdekében E. A. Nemysova még egy helyesírási, helyes kiejtési szótárt is kiadott (1. lejjebb). Nagyobb gond azonban – és ezzel szinte minden oroszországi finnugor nyelv helyesírása küszködik – hogy az írásrendszer az orosz fonetikát követi, melyben egyes magánhangzók meglágyítják az előtük levő egyes mássalhangzókat. Ez a jelenség idegen a finnugor nyelvektől, ugyanis a palatális

mássalhangzók önálló fonémák, előfordulásuk független a magánhangzó-környezettől. Az írásban azonban az orosz fonetika szabályai érvényesülnek.

A fonematikus, „egy hang = egy betű” elvén működő írás létrehozásán két évtizede dolgoznak a nyelvészek, az obi-ugor nyelvek esetében elsősorban az ún. novoszibirszki iskola képviselői és az ő tanítványaik. A reform során kiiktatták a hanti ábécéből a *je, jo, ju, ja* hangértékű *e, ë, ю, я* betűket, valamint próbáltak megszabadulni az orosz fonetika sajátosságait tükröző ún. szillabikus írásmódtól – tehát pl. az *и, і, ї, ї́, і́* palatalizált voltát nem az utánuk következő lágyjellel vagy lágyító magánhangzóval jelölik, hanem önmagukon. Az első három hangra új grafémát szerkesztettek: *ы, Ъ, ъ*, az *э-т* а *ц-вал* jelölik. A *и́а, и́е* hangkapcsolatokat tehát nem *ня, не*, hanem *на, нэ* betűkapcsolattal jelölik. A *е, ё, я* betűk helyett *яэ, йо, йу, йа* betűkapcsolatokat írnak. A *цирил* e betűt minden helyzetben felváltotta a lágyító tulajdonságokkal nem rendelkező *э*, az *и* hang jelölésére azonban nem sikerült ilyen betűt találni. Ezért az *и-нек* továbbra is két betű felel meg: *и-т* használtnak akkor, ha olyan mássalhangzót követ az *и* hang, melynek nincs palatális párja, *ы-т* pedig olyankor, amikor *и́, и́и, и́и́, и́и́и́* sz hangkapcsolatban szerepel az *и*. A kettős számú személynévmásokat tehát, bár mind a háromban *и* hangot ejtünk, így írjuk: *мин, нын, лын*. Ez nem jelentene gondot az északi nyelvjárásokban, melyekben csak palatális *и* fordul elő. A fiatalabb nemzedék tagjai viszont, akik könnyből tanulják őseik nyelvét, a *цирил* *ы-т* látva veláris hangot ejtenek.

2012 őszén több tudományos tanácskozást, szemináriumot, fórumot tartottak Hanti-Manszjiszokban az írásreform ügyén. Egyes kiadványok (ezeket lejjebb külön kiemelem) átvették a reformhelyesírást, mások viszont maradtak a jól ismert jelölési módnál. A közvéleményre leginkább ható folyóiratok (Hanti Jasang, Luh Avt, Lujimá Sëripös) szerkesztősei úgy döntöttek, hogy egyelőre nem térnek át az új helyesírástra.

A tudományosnak szánt kiadványokban a szerzők a nyelvi adatokat továbbra is latin betűs átirásban közlik, ami sok következtetlenségnek, hibának, sajtóhibának lehet az oka. Véleményem szerint, ha egyszer van fonematikus *цирил* betűs helyesírása a hanti nyelvjárásoknak, azokat kellene használni a tudományos közleményekben is. Az oroszországi szövegyszerkesztő programok és nyomdák feltehetőleg jobban fel vannak készítve a mellékjeles *цирил* betűk produkálására, mint a hagyományos finnugor transzkripció visszaadására. Nem is beszélve az olvasókról, akik szintén könnyebben eligazodnának a nekik ismerős grafémák között.

Az alábbiakban a könyveket témakörök szerint csoportosítva mutatjuk be, azon belül pedig a megjelenésük időrendjében. Az azonos évben megjelent könyvek a szerzők ábécérendjében követik egymást. A könnyebb tájékozódás érdekében a címet szögletes zárójeltek között magyarul is közöljük.

Nyelvészeti monográfiák

A. Д. Каксин: Модальность и средства её выражения в хантыйском языке. [A. D. Kaksin: A modalitás és kifejezésének eszközei a hanti nyelvben] Ханты-Мансийск: Полиграфист, 2008. 328 lap.

Andrej Kaksin és a következő monográfia szerzője, Valentina Solovar a novoszibirszki iskola neveltjei. Mindkettejük anyanyelvjárása a kazimi hanti, ennek a kutatásával foglalkoznak pályájuk kezdete óta. Kaksin kutatásainak a középpontjában a modális vizsgálata áll, évek óta rendszeresen publikál ebben a témában. Tárgyát funkcionális-szematikai elméleti keretben vizsgálja, de rokon nyelvi összehasonlításokat is végez, elsősorban az obi-ugor nyelvjárások körében. Jelen monográfiájában Kaksin számba veszi a modalitás és evidencialitás minden formáját, az ígmódokon kívül a módosítószók és a modális szemantikájú ígék szerepével is foglalkozik. A kötet tudományos értékét csak az csökkenti, hogy a főszövegbeli hivatkozások nem kapcsolódnak a kötetvégi bibliográfiához.

V. Н. Соловар: Парадигма простого предложения в хантыйском языке (на материале казымского диалекта). [V. N. Solovar: A hanti egyszerű mondat paradigmája (a kazimi nyelvjárás anyaga alapján)] Новосибирск: Издательство «Любава», 2009. 263 lap.

Valentina Solovar elsősorban szintaktikai és szemantikai kérdésekkel foglalkozik. Monográfiájában, mely egyben doktori disszertációja is volt, a hanti nyelv egyszerű mondatait gyűjtötte össze, elemezte és tipologizálta. Az azonos című disszertáció téziszülete (Автореферат) 2011-ben jelent meg Joškar-Olában. A doktori védésre készülve a szerző összegyűjtötte a témával kapcsolatos, korábbi publikációit is (Теоретическое вопросы лексикологии и синтаксиса хантыйского языка [A hanti nyelv lexicológiájának és szintaxisának elméleti kérdései] Ханты-Мансийск: Типография «Печатное дело» 2010.).

A szerző kiválóan ismeri kutatásának tárgyát és a nyelvészeti kutatás módszereit is. Adatait hanti nyelvű kiadványokból és adatközlőktől gyűjtötte, de természetesen saját anyanyelvi kompetenciájára is támaszkodhatott. Igen jól tájékozott a kérdés általános nyelvészeti szakirodalmában is. A lehetséges mondatfajtákat az állítmányuk természeténél fogva két nagy csoportba – igei és névszói csoportba – sorolta. Ezeken belül 25 igei és 26 névszói modellt különített el az ígék vonatkozásában, valamint az állítmányi funkciójú névszók bővíthetőségének alapján. Kiindulásként szematikai csoportokba sorolt mintegy 600 hanti ígét. Ez a lista magában is értékes melléktermeke vizsgálatának.

Az 51 különböző modell a végletekig formalizált módon jelenik meg a műben. Ennek helye van egy elméleti célú, tudományos munkában. Solovar viszont az iskolai oktatásban is ezeket a modelleket kívánja a diákokkal elsajátíttatni, legalábbis erre lehet tekintetnyi a disszertáció alapján megjelentetett oktatói segédanyag alapján (Синтаксис обьекто-угорских языков. Методические пособия для учителя. [Az obi-ugor nyelvek szintaxisa. Tanári segédkönyv] Ханты-Мансийск: Югорский государственный университет 2010). Hogy célravezető-e ilyen módon tanítani a grammatikát a nyelveket kevésbé ismerő diákoknak, arra nehéz válaszolni. Ettől függetlenül, Valentina Solovar munkája a hanti nyelv kutatásának fontos mérföldköve, mely további kutatások alapja is lehet.

A. Ю. Фильченко: Аспекты грамматики восточно-хантыйских диалектов. [A. Ju. Fil'cenko: A keleti hanti nyelvjáráások grammatikájának aspektusai] Томск: Издательство ТГПУ, 2010. 552 lap.

Bár a kötet borítóján oroszul áll a cím, angol nyelvű monográfiával van dolgunk (Aspect of the Grammar of Eastern Khanty), mely a szerzőnek az Amerikai Egyesült Államokban a Rice University-n megvédett PhD értekezése alapján született. A disszertáció letölthető az egyetem honlapjáról:

<http://scholarship.rice.edu/bitstream/handle/1911/20605/3256693.PDF?sequence=1>

A keleti hanti kifejezésen Fil'cenko a legkeletebbi, vaszjugani és alekszandrovói nyelvjáráásokat érti, mely beszélők körében maga is végzett gyűjtőmunkát. Felhasználta ezen kívül L. I. Kalininának a tomszki egyetem archívumában lévő gyűjtéseit valamint N. I. Terëskin és Gulya János közleményeit a vahi nyelvjárársból. A leírás kiterjed a nyelv minden szintjére: tárgyal fonológiai, morfológiai kérdéseket, foglalkozik szintaxissal és szemantikával is. A leírás kognitív-funkcionális elméleti keretben történik. A nyelvi adatok kezelésében és az elemzésekben számos pontatlanságot, következtetlenséget, azaz hibát lehet találni.

A. В. Диденко: Категория императива в угорских языках. [A. V. Didenko: Az imperatívusz kategóriája az ugor nyelvekben] Томск: Издательство Томского Политехнического Университета, 2010. 181 lap.²⁹

Disszertációjában Anastasija Didenko három ugor nyelv, pontosabban az északi manysi, több hanti nyelvjárás és a magyar irodalmi nyelv felszólító módú alakjait hasonlítja össze. Egyrészt funkcionális-tíológiai keretben vizsgálja őket, de történeti következtetéseket is próbál levonni. Az északi obi-ugor és a magyar adatokat a szakirodalomból gyűjtötte, a szurguti hanti területen terepmunkát is végzett. A könyvtármnyi szakirodalomból sok mindent feldolgozott, de nehezen tudta elkülöníteni a fontos és kevésbé fontos adatokat egymástól. A magyar leíró nyelvtan például részletesen leírja a felszólító módjel különféle változatait, de az ugor rekonstrukció szempontjából ez elhanyagolható részletkérdés lehetne.

Mivel a szerző nem ismeri elég jól az egyes nyelveket, nemcsak elemzéseiben, hanem következtetéseiben is téved. Egyik fontos kutatási eredményének tartja például azt a megfigyelését, hogy néhány hanti ige felszólító módú alakjában felbukkan egy *-j-* mássalhangzó (Kaz. *mija* 'adj', *wija* 'vegyél'). Ebből arra következtet, hogy a felszólító módjel finnugor alapnyelvi **k* jele az ugor alapnyelvben váltt **j-*-vé, mely a magyarban rendszerszerűen megőrződött, az obi-ugorban pedig csak néhány igében. Tehát nem ismeri az ún. instabil tövű igéket, s nem tudja, hogy a Kaz. *mija*, *wija* szavakban a *-j-* ugyanolyan hiátustöltő, mint a *-w-* a *tuwa* 'hozzál' szóban, és nemcsak felszólító módban, hanem például a befejezett melléknévi igenévi alakokban is előfordul: *mijam*, *wujam*. A *várjad* – *várd* párhuzamos alakok kapcsán pedig a jóslásokba is bocsátkozik: szerinte a magyarban elfog tűnni a felszólító módjel, és a nulla morfémás alakok lesznek általánosak.

A disszertáció egyik kiinduló megállapítása, hogy az obi-ugor nyelvekben csak a 2. személyekben van szintetikus felszólítás. Bár a szerző a dolgozat egy pontján idézi (Honti és Cseregi nyomán) a Karjalainen által feljegyzett, az összes személyre, sőt a passzív igenemre is kiterjedő Tj. felszólító módú paradigmát, ez a tény nem épül be a dolgozat egészébe. Az ilyen és ehhez hasonló következtetések, fordítási hibák rontják a kötet értékét, és óhatatlanul felvetik azt a kérdést: mit ér az elméleti tudás, ha nem párosul alapos, konkrét nyelvi ismeretekkel?

Szótárak, szójegyzékek

E. А. Немцова: Орфографический орфоэпический словарь шурышкарского и казымского диалектов хантыйского языка. [E. A. Nëmsova: A suriskári és a kazimi hanti nyelvjáráások helyesírási és helyes kiejtési szótára] Санкт-Петербург: ООО «Миралл», 2007. 236 lap.

A bevezetőben már említett mű, melyben a szerző az *э* betű használatát igyekszik elfogadtatni olvasóival. Ennek érdekében minden, a többedik szótagban előforduló, addig *ä*-val vagy *y*-val jelölt hangot tartalmazó szót közöl, immár *э*-vel jelölve. A biztonság kedvéért közli a javasolt kiejtést is (*ä*-val vagy *y*-val jelölve), valamint a szó orosz fordítását.

К. В. Афанасьева – Е. А. Игушев: Русско-мансийско-коми тематический словарь. [K. V. Afanas'eva – E. A. Igušev: Orosz–manysi–komi tematikus szótár.] Екатеринбург: ООО «Баско», 2008. 192 lap.

Klavdija Afanas'eva és Evgenij Igušev az Ob alsó folyásán egymás szomszédságában élő manysikra és komikra gondolva adta ki háromnyelvű szótárát. Vagy talán az ő szomszédságukban élő oroszokra gondoltak, ugyanis az első oszlopban az orosz szavak szerepelnek ábcérendben, mellettük a manysi és a komi megfelelővel. A főnevek 33 tematikus csoportba vannak sorolva (élettelen és élő természet, ember, társadalmi élet, mesterségek, élelem, öltözködés, stb.), de helyet kapnak a hadsereggel kapcsolatos kifejezések és az elvont főnevek is). A melléknevek, melléknévi igenévek és igék nincsenek szemantikailag csoportosítva, csak betűrendbe szedve.

В. Н. Соловар – В. Д. Гатченко – П. Т. Тарлин: Промысловая лексика хантыйского языка. [V. N. Solov'ar et al.: Mesterségek szókincse a hanti nyelvben.] Ханты-Мансийск: ИИЦ ЮГУ, 2010. 173 lap.

A mesterségeket ezúttal is a halászat és a vadászat jelenti. Halak, vadak, madarak, halászati és vadászati eszközök, a halászzattal és vadászattal kapcsolatos helynevek, hónapnevek, szokások, tilalmak, népművészeti motívumok, találos kérdések felsorolásából áll össze a gyűjtemény. Az adatok oroszországi és külföldi nyomtatott forrásokból, szótárakból és szóbeli közlésekből származnak. A legbősebben a kazimi nyelvjárás van adatolva, de az irodalom tarkasága miatt a nyelvjárás sokszínűség jellemzi a munkát. A lexikai-szemantikai csoportokba sorolt szavakat a szerzők morfológiai elemzésnek is alávetik, különösen a szóalko-

²⁹ A kötet Honti László tulajdona.

tás, szóképzés szempontjából. A gyűjteményre ráfért volna gondosabb szerkesztés. Sajnálatos módon kusza gondolatmenet jellemzi, a fejezetek nincsenek összefüggő, a tipográfiai gondozás is befejezetlen. A hangjelölés következetlen, a cirill és latin betűs adatok keverednek, sok a sajtóhiba és az irodalmi hivatkozások sincsenek összhangban a kötetvégi bibliográfiával.

K. V. Афанасьева: Мансийско-русский тематический словарь. 1–4 классы. [K. V. Afanas'eva: Manysi–orosz tematikus szótár.] Санкт-Петербург: Флинал издательство «Просвещение», 2011. 127 lap.

A szerző valószínűleg a fentebb már bemutatott orosz–manysi–komi szótár anyagát dolgozta át úgy, hogy ezúttal a manysi szavak állnak elől, és az orosz fordítás követi őket. A tipográfia is jelzi, hogy a szótár alsós általános iskolásoknak készült (nagyméretű betűkkel van szedve). A főnevek a következő csoportokba vannak sorolva: ember, lakóhely, család, munka, öltözködés, táplálkozás, szótárkozás, állat- és növényvilág, időjárás, időszámítás, a hónapok, napok és színek nevei. A kötet újdonsága, hogy nagy számban szerepelnek benne a hagyományos manysi életmóddal és kultúrával kapcsolatos kifejezések. A számnemek, mellékek nevek és igék szófajonként alkotnak egy-egy fejezetet.

З. И. Рандымова: Хантыйско-русский словарь (приуральный диалект). [Z. I. Randyмова: Hanti–orosz szótár (obdorszki nyelvjárás).] Салехард: Издательство «Красный Север», 2011. 95 lap.

A tanároknak és diákoknak, valamint a hanti nyelv iránt érdeklődőknek ajánlott, mintegy 4000 szót tartalmazó kötet több is, mint szótár. A szerző részletes életrajzával kezdődik, melyből megtudjuk, hogy a jamali hanti oktatásügy fontos személyisége. Ezután a hantikat és a hanti nyelv kutatástörténetét bemutató, alapos fejezet következik, azon belül pedig az „urálmenti”, azaz obdorszki nyelvjárás bemutatása. A tudománytörténeti áttekintésben a jelentőségüknek megfelelő, fontos helyet foglalják el a finn és magyar kutatók is.

A hangjelölés szempontjából megjegyzendő, hogy a laterálisokat ugyanúgy jelöli a szerző, mint a kazimi helyesírás (л и л бетүүккел, pl. лыл 'lélegzet', лыль 'háború', лэлек 'sarki róka'), pedig az obdorszki nyelvjárásban nem megy végbe a spirantizáció. A hátrómfélé /-szerű hanggal kezdődő szavak nem különülnek el egymástól a szótárban.

З. С. Рябчикова – М. А. Рачинская: Словарь образных слов и выражений хантыйского языка (казымский и шурышкарский диалекты) [Z. S. Ryabčikova – M. A. Račinskaja: Metaforikus szavak és kifejezések a hanti nyelvben (kazimi és suriskári nyelvjárások).] Санкт-Петербург: Алмаз-Граф, 2011. 73 lap.

A tetszetős kiállítású füzet tulajdonképpen oktatási segédanyag, az 5–9. osztály tanulóinak ajánlják. Mintegy 500 kifejezés van benne ábécé rendbe szedve, melyet előbb a szószerinti orosz fordítás, majd az átvitt értelmű jelentés megadása követ. A szerzők a kifejezések stílusértékét is megadják, pl. ironikus, durva, költői,

folklor, stb. A gyűjteményben helyet kapnak egyszerű metaforák vagy metonímia-Val alakult kifejezések, megszólítások, indulatszavak, hónapnevek, égitestek nevei. Nemcsak az autentikus folklorból, hanem a bibliai nyelvből is bekerült néhány kifejezés a sorozatba, például a 'manna' jelentésű, mely nem más, mint 'égből hullt kenyér'.

Ф. М. Лельхова: Словарь глаголов хантыйского языка (шурышкарский диалект). [F. L. Lel'хова: Hanti igeszótár (suriskári nyelvjárás).] Ханты-Мансийск: ОАО Издательский дом «Новости Югры», 2012. 206 p.

Fedos'ja Lel'хова (sz. Longortova) színjai hanti kutató mintegy 2000 igét gyűjtött össze és szedett ábécérendbe. A szócikkekben a szintjai nyelvjárási sajátosságokat külön jelöli. Az igék jelentését oroszul adja meg, és példamondatokkal illusztrálja. Minden igénél jelöli, hogy ragozható-e alanyi, tárgyas vagy passzív ragozásban. Ez az igék intranzitív vagy tranzitív voltát jelentené, de néhány igekalak esetében gondolkodóba estünk. A 'fél' ige például (пэлы 128. l.) intranzitív lenne, határozói bővítménye van, 'fél vmitől', de mindhárom ragozást lehetőségesnek tartja a szerző, bár tárgyas ragozásra nem hoz példát. Az 'össze-piszkolódik' jelentésű ige (хулыйтэ 186. l.) csak a passzív ragozását tartja lehetségesnek, viszont a példamondatok között csak befejezett melléknévi igenevek szerepelnek (хот хэр хулыям 'a padló piszkos').

Szótárában Lel'хова már a megújított helyesírást alkalmazza, azzal a különbséggel, hogy az э betűt csak szó elején és ún. kemény mássalhangzók után használja, a többi esetben e betűt ír.

Az Orosz Tudományos Akadémia szótársorozata

О. Л. Бирюк – Е. В. Кашкин – А. И. Кузнецова – М. Н. Усачёва: Словарь мужевского говора ижемского диалекта коми-зырянского языка. Под ред. А. И. Кузнецовой. [A. I. Kuznesova (szerk.): Az izsmal komi nyelvjárás muuzsi tájshólásának szótára.] Российская академия наук, Сибирское отделение, Институт филологии. Екатеринбург: Издательство «Баско», 2010. 320 lap.

С. И. Буркова – Н. Б. Кошкарёва – Р. И. Лаптандер – Н. М. Янгасова: Диалектологический словарь ненецкого языка. Под ред: Н. Б. Кошкарёвой. [N. V. Koškarëva (szerk.): Nyeupes nyelvjárási szótár.] Российская академия наук, Сибирское отделение, Институт филологии. Екатеринбург: Издательство «Баско», 2010. 352 lap.

О. А. Казакевич – Е. М. Будянская: Диалектологический словарь селькупского языка (северное наречие). Под ред.: О. А. Казакевич. [O. Kazakevič (szerk.): Szólkup nyelvjárási szótár (északi nyelvjárás)] Российская академия наук, Сибирское отделение, Институт филологии. Екатеринбург: Издательство «Баско», 2010. 368 lap.

H. B. Кошкарёва – С. И. Вальгамова – С. В. Онина – А. А. Шиянова: Диалектологический словарь хантыйского языка (шурьшкарский и приуральский диалекты). Под ред.: Н. Б. Кошкарёвой. [N. B. Koškarëva (szerk.): Hanti nyelvjárási szótár (suriskári és obdorszki nyelvjáráások) .] Российская академия наук, Сибирское отделение, Институт филологии. Екатеринбург: Издательство «Баско», 2011. 208 lap.

A Jamal-Nyenyec Autonóm Körszet és az Orosz Tudományos Akadémia együttműködésének eredményeképpen 2010-ben és 2011-ben megjelentek az autonóm körzet területén beszélt négy őslakos nép nyelveinek nyelvjárási szótárai. Bár a négy közül csak az egyik obi-ugor nyelvű, érdemes együtt tárgyalnunk őket. A négy szótár azonos külső megjelenése és tipográfiája jelzi, hogy ugyanannak a projektumnak a terméke. A szótárak felépítése és egységes szerkesztési elvei is a közös, jól koordinált munkáról tanúskodnak. A bevezetőben a szótár születéséről van szó, bemutatják a közreműködőket. Mindegyik szótár egy-egy jeles szakember vezetésével, anyanyelvű gyűjtők és adatközlők részvételével, a meglévő szóanyag terepen történő ellenőrzésével és kiegészítésével készült. A szótárak 3–4000 szót tartalmaznak, az egyes szavak használatát példamondatokkal illusztrálják. Mindegyik kötet tartalmaz igen részletes nyelvtani leírást is: a komi nyelv izmai nyelvjárást 126 oldalon mutatja be a szerzői kollektíva, a szőlkup nyelvet Olga Kazavics 97 oldalon, a nyenyec nyelvet S. I. Burkova 169 oldalon, az északi hanti nyelvjáráásokat N. B. Koškarëva 24 oldalon. A grammatikák tartalmazzák a szociolingvisztikai helyzet bemutatását és teljességre törekvő bibliográfiát is, az oroszországi és a külföldi nyelvészeti szakirodalom, valamint a szótárak, tankönyvek és egyéb anyanyelvű kiadványok listáival együtt. A hanti, a komi és a szőlkup kötetben szövegmutatókat is vannak, a két utóbbiban glosszázva. A szőlkup kötet abban különbözik a többiétől, hogy van benne ábécébe rendezett toldaléktár is, a szótárt pedig orosz–szőlkup regiszter egészíti ki.

A szótárak a helyi értelmiség, tanárok, kutatók érdeklődésére tartanak igényt. A fonetikai és szerkesztői cirill betűs helyesírással közlik, de a szőlkup kivételével a fonetikai ismertetőben latin betűket használnak anélkül, hogy felvilágosítanak a használatát a latin betűk cirill megfelelőiről.

Az alábbiakban a hanti szótárról szólók kissé részletesebben, melyben érvényesülnek a legújabb helyesírási elvek. Az északi hanti nyelvjáráások közül a kazimi a legkutatottabb és a legfejlettebb írásbeliségű. Úgy tűnik, hogy a másik két nyelvjáráscsoport írásmódja is kazimi alapú, talán ez szolgálja az egységes irodalmi nyelv céljait. A laterálisokat itt is hasonló módon jelölik, mint a kazimiban, bár a legészakabbi nyelvjáráásokban nincsenek spirantikus *l*-féle hangok. A szilárd másállaghangzó-kapcsolatoknak a suriskáriiban végbemenő változásairól (*амра ~ ар'кута', жипка ~ жик'виз', лунта ~ лут'луд'*) nem vesz tudomást a szótár. Nem említi a nyelvtani összefoglalóban, s a nazálisokat szövegi helyzetben is jelöli, nemcsak a címszóban, hanem a példamondatokban is.

A magánhangzójelölés sem teljesen következetes. A hanti fonológiai leírás (mely Steinitz művei alapján készült) nem is egyezik a szótárban használt transzkripcióval. A címszavakban nincs különbség az *o* és az *ö* között, mindkettő

o-val van jelölve. Ezért úgy tűnik, mintha pl. a *low'lo'* és a *low'csont'* vagy a *səmt'száraz'* és a *səmt'halál'* homonimák lennének, pedig nem azok. A 160. lapon található lábjegyzet szerint „technikai okokból” egyszerűsítették a fonetikai jelölést. Valószínűleg a projektum rövidre szabott futamideje miatt nem volt idő minden részletkérdést végiggondolni, és az álláspontokat az egyes anyanyelvi szakértőkkel egyeztetni. A szótár végén található színjai szövegmutatóvány eredetileg Magyarországon jelent meg: Szofia Onyina: Színjai hanti szövegek. Budapesti Finnugor Füzetek 21: 11–16; 42–43.

Folklor szövegek

A. Ю. Фильченко (ред.): Аннотированные фольклорные тексты обско-енисейского языкового ареала. [A. Ju. Fil'čenko (szerk.): Annotált folklor szövegek az Ob-Jenyiszey völgyének nyelveiből] Томск: Верер, 2010. 336 lap.

A kötet vaszjugani hanti, ket, déli szőlkup, nganaszan, csulimi török és teleut szövegeket tartalmaz. A szövegek a Tomszki Állami Pedagógiai Egyetem nyelvi archívumából valók. A gyűjtőmunkát az iskolateremtő A. P. Dul'zon professzor (1900–1973) indította el a 2. világháború idején, és a munka több nemzedékváltás után is folytatódik. Jelen kötet anyagát az 1960–1980-as években gyűjtötték. Szerkesztői A. Ju. Fil'čenko (ő a hanti szövegek gondozása mellett az egész kötet felelős szerkesztője is), O. S. Potanina (technikai szerkesztés és hanti), A. V. Bajdak, N. P. Maksimova és N. L. Fedotova (szőlkup), V. Ju. Gusev (nganaszan), V. M. Lemskaja (csulimi török), D. M. Tokmašev (teleut), Ant. A. Kim (folklor elemzés).

A kötet angol és orosz nyelvű. A Bevezető után az egyes nyelvek rövid földrajzi, dialektológiai, szociolingvisztikai bemutatása áll, válogatott bibliográfiával. A szövegeket a szerzők egységes séma szerint adták közre: az eredeti cirill betűs lejegyzés és orosz fordítás után latin betűs (IPA rendszerű) átírás következik, alatta a glosszák angolul és oroszul, majd a fordítás angolul és oroszul.

Mivel ismertetésünkben obi-ugrisztikai kiadványokat mutatunk be, a kötet vaszjugani hanti anyagát vizsgáljuk meg közelebbről, annál is inkább, mert izgalmas filológiai történetük van. A hét szöveg mindegyikét L. I. Kalinina udmurt néprajzkutató jegyezte le 1966-ban. Az első hat szöveg adatközlője I. K. Mogatajev (feltehetőleg a szótárszerkesztő M. K. Mogatajev öccse), aki N. I. Terëškin vahi hanti szövegeinek orosz fordítását tette át vaszjugani hantira (Н. И. Терешкин 1961: Очерки диалектов хантыйского языка. Ваховский диалект. Москва–Ленинград: Издательство Академии Наук СССР. 109–114). Gyűjtését már maga Kalinina is közzölte több részletben, ezek a szövegek 1976-ban jelentek meg (Сказки народов Сибирского Севера II, Издательство Томского университета, 130–136). Kalinina gyűjtésének máshol megjelent darabjait Honti László is megjelentette 1984-ben latin betűs fonematikus átírással és szövegyekekkel kiegészítve (Vaszjugáni osztják szövegek NyK 84: 121–164). Az újrakiadást azon kívül, hogy az eredeti feljegyzések nehezen hozzáférhető kiadványokban jelentek meg, ezzel indokolta: „Úgy érzem, [...] nem mondhatunk le semmiféle obi-ugor

anyagról sem, még ha csak ilyen kis morzsákról is van szó, mint az alábbi szövegpublikáció, hiszen aligha nyílik lehetőség helyszíni gyűjtésre indulni, mielőtt végleg elhalna a vogul és az osztják szó.” (NyK 84:121). Szerencsére Honti László jóslata csak részben valósult meg: manapság lehet gyűjteni a helyszínen, de az igaz, hogy a vaszjugani nyelvjárás kihalóban van. Andrej Fil’cenko tomszki kutató szerint már csak öten beszélnek, és mindnyájan 60 évesnél idősebbek.

A most ismertetendő kötetben a VII. számú szöveg, a 'Három fiú' című azonos azzal, amit Honti László is közölt 1984-ben (NyK 84: 143–157). Ez az egybeesés lehetőséget ad az újrakiadók gondosságának ellenőrzésére. Sajnos, az eredmény lehangelő. Kalinina nem volt nyelvész, hantiu sem tudott, nem csoda, hogy lejegyzése elnagyolt, következetlen. A tomszki nyelvészeknek viszont rendelkezésükre álltak volna az azóta megjelent nyelvjárási szótárak, hogy adataikat ellenőrizték – az is sajnálatos, hogy az NyK-beli szövegközlésről nem tudtak.

M. A. Лапина: Тэк ёх моньцэт-пурэт. Сказки-рассказы тегинских людей. Выпуск I. [M. A. Lapina: A tegi népr meséi-elbeszélései. Első rész.] Ханты-Мансийск: Принт-Класс, 2011. 111 lap.

Maina Lapina már eddig is sokat tett azért, hogy dokumentálja a Tékfalvi öreghez (*tek iki*) kapcsolódó hagyományokat szűkebb hazájában. Ebben a kötetben a főként saját maga által gyűjtött szövegeket publikálja orosz fordítással, pontos filológiai apparátussal. A bevezetőben nem felejtje el megemlíteni, hogy Páray József volt az, aki első ízben jegyeztet le a Tékfalvi öregről szóló éneket 1899-ben, Bereзовóban. Az 1843 soros éneket később Schmidt Éva írta át és adta vissza a hanti nyelvű közösségnek.

O. В. Хандыбина: Шацем моньцэт. Сказки моей бабушки. Сборник текстов хантыйского фольклора. [O. V. Handybina: Nagyanyám meséi. Hanti folklór szövegek gyűjteménye] Ханты-Мансийск: ОАО «Информационно-издательский центр», 2011. 165 lap.

A kötet szövegeit az a többször nevet változtatott intézmény gondozta, melyet még Schmidt Éva álmódott meg, és az összes obi-ugor nyelvjárára kiterjedő gyűjtőmunka érdekében jött létre. A legutóbbi információink szerint az intézményt megszüntették, de az ott folyó munkáról tanúskodik ez a hanti–orosz kétnyelvű kötet, mely meséket, énekeket és találós kérdéseket tartalmaz tegi és szurguti nyelvjárásban. A tegi szövegeket a kötetet is szerkesztő Olesja Handybina gyűjtötte. A szurguti szövegeknek érdekes története van: az 1990-es évek elején a russzkinszkijei iskolában tanuló hanti gyermekek szüleiktől és rokonaiktól meséket gyűjtöttek, és oroszul leírták őket. Ezt fordította vissza hantira Tat’jana Sajnakova (Tevlina) 25 évvel később, olyan szüzséket mentve meg, melyek mára elfelejtődtek volna.

T. A. Молданов: Ханты пурэт. Книга для дополнительного чтения по хантыйскому фольклору для 5–6 классов средней школы. [T. A. Moldanov: Hanti beszéd. Folklór szövegek, olvasókönyv az 5–6. osztály számára.] Ханты-Мансийск: ОАО Издательский дом «Новости Югры», 2012. 186 lap.

A tankönyvnek szánt kötet autentikus folklór szövegeket tartalmaz, mondákat, meséket és nagy számban medveünnepi színjátékok szövegeit. Csak a címlapján van néhány orosz szó, egyébként teljesen hanti nyelvű. Még a gyűjtés körülményeiről szóló jegyzetek is hantiuul vannak. A könyvet olvasva a nebulók a legújabb helyesírással is megismerkedhetnek.

П. Т. Тарлин: Сказки Гришкина Геннадия Григорьевича. Расшифровка, перевод, составление, примечания П. Т. Тарлина. [P. T. Tarlin: Genнадij Grigor’evič Griškin meséj] Ханты-Мансийск: ОАО Издательский дом «Новости Югры», 2012. 131 lap.

A szövegeket Schmidt Éva gyűjtötte Tugjijában 1980-ban, s most P. T. Tarlin adta ki őket két nyelven, hantiuul és oroszul, és ellátta őket nyelvi és mitológiai magyarázatokkal is. Úgy látszik, Hantiföldön nem érvényes az a húszéves publikációs tilalom, mely Schmidt Éva végakarata volt.

Történelem

P. K. Бардина: Обские и нижнесосвинские манси: этносоциальная история в конце XVIII – начале XXI века. [P. K. Bardina: Obi és alsó-szoszvai manysik: etnoszociális történelem a XVIII. század végétől a XXI. századig.] Новосибирск: Издательство Сибирского отделения Российской Академии Наук, 2009. 150 + 24 lap.

P. K. Бардина: Материалы по этносоциальной истории обских и нижнесосвинских манси в XX – начале XXI века. [P. K. Bardina: Dokumentumok az obi és alsó-szoszvai manysik XX. századi – XXI. század eleji etnoszociális történelmével kapcsolatban.] Новосибирск: Издательство СО РАН, 2010. 175 + 28 lap.

P. K. Бардина: Угорское население Нижнесосвинского Приобья (XVIII–XXI века). [P. K. Bardina: Az alsó-szoszvai Ob-vidék ugor lakossága (XVIII–XXI. század)] Новосибирск: Издательство СО РАН, 2011. 291 + 24 lap.

Az anyanyelvét is jól beszélő, fiatal obi manysi kutató, Raisa Bardina évente jelentkezett egy-egy új kötettel, melyben szűkebb hazája társadalmi-rokonsági viszonyait, demográfiai változásait, a helyi manysi családok történetét tárta fel. Kutatási területe a Kis- és a Nagy-Ob vidéke Kaltasjanitól északra a Szoszva és a Kazim torkolatáig. Anyagát levélárakban és a terepen személyes interjúk során gyűjtötte. Köteteiben név szerint felsorol minden manysit, akik az utóbbi bő két évszázad folyamán a torkolatvidéken éltek. Az utolsó kötetben összegezte eredményeit és a területen élő hantik adataival is kiegészítette. Ez a hagyományokban gazdag vidék volt Schmidt Évának is a fő kutatási területe, a magyar olvasók füleiben is ismerősen csengenek a helynevek: Peregrobnoje, Muiligort, Tegi, Vezsakar, Narikari, Tugjijani, Polnovat és a többi.

Néprajz

C. A. Попова: Медвежий праздник на Северном Урале. [S. A. Попова: Медвежьи праздники на Северном Урале.] Ханты-Мансийск: ОАО Издательский дом «Новости Югры», 2011. 76 lap.

Svetlana Popova ismeretterjesztő, népszerűsítő céllal, de tudományos alapos-sággal mutat be egy medveünnepet, melyet 2010 decemberében rendeztek meg az északi manysik a Tasmanov nemzetség szálláshelyén, a *Iepel ja* folyócska partján, Hulimsunt falu közelében. A fotókkal gazdagon illusztrált kötet nemcsak magát a szertartást dokumentálja, hanem a szerző összefoglalja a manysik történetét, hitvilágát is, hogy jobban megismerhesse ezt a különös világot a kevésbé tájékozott olvasóval.

Bibliográfiák

C. В. Берендеева – Е. П. Степанова (сост.): Учебники. Учебные и методические пособия для национальных школ Ханты-Мансийского автономного округа – Югры. Сводный каталог выставки. [S. V. Berendeeva – E. P. Stepanova: Tankönyvek. Oktatási és módszertani segédanyagok a Hanti-Manyisi Autonóm Körzet – Jugra nemzetiségi iskolái számára. Kiállítás-katalógus.] Ханты-Мансийск: ОАО Издательский дом «Новости Югры», 2012. 100 lap.

Az összeállítás 340 tételt tartalmaz, melyben hanti, manysi, nyenyec és orosz nyelvű ábécéskönyvek, tankönyvek, szöveggyűjtemények, szótárak, tanári segéd-könyvek szerepelnek.

C. В. Берендеева – Е. П. Степанова – Н. М. Постика (сост.): Научные труды и публикации Обско-угорского института прикладных исследований и разработок (2001–2011 гг.). Библиографический указатель. [S. V. Berendeeva – E. P. Stepanova – N. M. Postika: Az Obi-ugor alkalmazott kutatások intézetének tudományos munkái és publikációi 2001 és 2011 között. Bibliográfiai mutató.] Ханты-Мансийск: ОАО Издательский дом «Новости Югры», 2012. 416 lap.

Az obi-ugorok 1991-ben, Hanti-Manyjszkban alapított tudományos kutatóinté-zete fennállása során többször nevet és helyet változtatott, de falai között mindig komoly kutatómunka folyt. A bibliográfia összeállítói az utóbbi évtized termését gyűjtötték egybe. A gyűjtemény összesen 1740 tételt tartalmaz, monográfiákat, tanulmányokat, publicisztikákat az obi-ugor nyelvészet, folklór, néprajz, irodalom, történelem köréből, nem hagyva ki gazdaságtörténeti, ökológiai, pedagógiai és pszichológiai témákat sem.

Csepregi Márta

Varázséj

Joskar-Ola, 2013.

Az egyszerűség kedvéért a háromnyelvű verseskötetnek csak a magyar címét írtam ismertetésem címéül. Ez a szép kiállítású, szerény terjedelmű (113 lap) verseskötet fiatal mari költők verseit tartalmazza az eredeti nyelven, valamint észti és magyar fordításban. A verseket Arvo Valton fordította észtre, Puszta János pedig ma-gyarrá.

A kötet 11 fiatal (1986 és 1993 között született) mari költő 43 versét tartal-mazza. Ha már a számoknál tartunk, érdemes megjegyezni, hogy a szerzők között kilenc hölgy van. Ezt talán észre sem kellett volna vennem, hiszen emiatt könnyen megvádolhatnak akár feminizmussal, akár férfi-sovinizmussal. Hogy ez a feltűnő eltérés mivel magyarázható, arra vonatkozóan nincs elképzelésem, pontosabban nem akarok találgatásokba bocsátkozni. Mindenesetre az utóbbi években sok tehetséges udmurt és mari költőnőre figyelhetünk fel. Közülük a mari Albertina Ivanovának önálló mari-német-francia–magyar nyelvű verseskötete jelent meg 2010-ben a Collegium Fenno-Ugricum kiadásában Badacsonytomajban. Ivanova a mostani kötetnek is egyik összeállítója volt. A másik Zoja Dugyina költőnő.

A kötet megjelenése mindenképpen öröndetes tény, hiszen azt mutatja, hogy a húszas éveiket taposó mari fiatalok fontosnak tartják, hogy anyanyelvükön versel-jenek. Reméljük a verseknek olvasói is vannak, bár a kötet példányszáma (250 pld.) ebben a tekintetben nem éppen biztató.

Remélem olvasóink és a költők megbocsátják, hogy nem sorolom fel őket név szerint. Annyit azonban elmondok, hogy szinte mindnyájan mari formájú költői nevet használnak, általában elsőnek írva a keresztnevet, bár *Kiibar Angej* esetében az első elem tűnik családnévnek.

„A Mari Állami Egyetem Finnugor Intézetében három éve működik az az iro-dalmi kör, amelyik a leendő mari költők, írók és dramaturgok műhelye.” – írja Zoja Dugyina a kötet előszavában. Ezt tudva, nem meglepő, hogy a kötet szerzői mind a Mari Állami Egyetem hallgatói, vagy azok voltak. A végzetek egy része Mariföldön dolgozik, de olyan is van, aki Szibériába került. Ez persze nem könnyíti meg az anyanyelvi költészet művelését.

A versek művészi színvonalának megtézését – nem lévén irodalmár – legszíve-sebben az olvasókra bízom. Ezért mostani számunk elején közlünk néhány verset a kötet anyagából. Ez a kis válogatás kétszeresen is szubjektív: hiszen a kötet összeállítói is saját ízlésüknek megfelelően válogattak a költői termésből, és én is szubjektív módon válogattam a kötet anyagából, azért arra törekedve, hogy minél több téma legyen képviselve válogatásomban. A témák persze a szokásosak: ter-mészet, szülőföld, falu, gyermekkor, szerelem stb. Meglehetően sok versnek a témá-ja az anya, a hozzá fűző bensőséges viszony. Ez a rokonszenves vonás talán a szerzők fiatalságával magyarázható.

Nekem az egész kötetből talán Aljona Koramasz. *A keriben* c. versének 4. versszaka tetszett, ahol harmonikusan kapcsolódik össze a természet és az anyamotívum:

Cirógatta a földet a nap,
Ráterítette melegét.
Meggimogatta a hajamat,
Éreztem anyám kezét...

Örömmel fedeztem fel ebben a versben a finnugor népköltészet egyik jellemző eszközét: a gondolatritmust. Ugyanakkor a vers két utolsó versszaka nekem feleslegesnek tűnik. Fiatal írónál, költőknél (és kutatóknál) nem ritka a bőbeszédűség.

A versek művészi színvonalának megítélése a fordítás alapján azért is nehéz, mert egy olyan tapasztalt, kiváló nyelv- és stílusérzékkel rendelkező fordító, mint Pusztai János még javíthat is az eredeti versek stílusán.

Szeretném még felhívni olvasóink figyelmét Igor Popov versére, amelynek témája a faluból való elvándorlás. Ez a kis finnugor népek körében azért is tragikus jelenség, mert a városba, idegen környezetbe került fiatal könnyen gyökértelenné válik és hamar feladhatja nyelvét és nemzeti identitását.

Ez a témája Kübar Angéj *En kedvesem, gyermekem, kicsinyem...* kezdetű versének is. A szakirodalomból jól ismerjük ezt a jelenséget: az unoka már nem beszél ősei nyelvét.

Jámbor óhaj: jó lenne, ha a finnugor népek kultúrája iránt érdeklődők teljes egészében megismerhetnék a kötet anyagát. Nem lehetne-e az Interneten létrehozni a Finnugor Irodalmak Könyvtárát, ahonnan mindenki letölthetné az őt érdeklő anyagokat?

Csúcs Sándor

✱

HÍREK

2013. június 2-án, a kanadai Campbellville városban 103 éves korában elhunyt *Griselda Kristine* (szül. Bertholde), akiről azt tartották, hogy ő volt a lívek között az utolsó, aki még anyanyelvüként sajtúította el a lív nyelvet. A kurlandi Vaide faluban született 1910. március 19-én. 1944-ben emigrált Svédországba, onnan 1949-ben települt át Kanadába. Anyanyelvét élete végéig ápolta, verseket is írt.

2013 augusztusában elhunyt *Várady Eszter* (szül. 1963) tolmács, műfordító, tanár, számos finn vonatkozású kiadvány szerkesztője, a Magyar–Finn Társaság egykori titkára, majd alelnöke, a Kalevala Barátok Kör alapító tagja.

2013. szept. 13-án nyílt és december 8-ig látogatható az *Énekeltszavak* című könyvkötő-művészeti kiállítás az Iparművészeti Múzeumban (Bp. IX., Üllői út 33–37).

Az *Észt Könyvkötő Művészek Egyesülete* ötvenente rendezte meg a Scripta Manent (az írott szó megmarad) című nemzetközi tematikus könyvkötészeti kiállítást Tallinnban, hagyományosan az észt kultúra valamely szegmensére fókuszálva. A sorozat 2010-es 4. állomása, mely az Énekeltszavak címet viselte, főhajtás volt a 80. születésnapját ünneplő észt zeneszerző, *Veljo Tormis* előtt, akinek a munkássága a finnugor népek gazdag folklórából merít. A kiállításon 22 országból 171 alkotó vett részt. Az Iparművészeti Múzeumban felvonultatott anyag válogatás a 2010-es seregszemlén szereplő könyvekből. Túlnyomórészt észt, illetve néhány japán és egy magyar alkotó műveit láthatja a közönség.

Szeptember 26-án 18 órakor a Deák téri Evangélikus Gimnázium dísztermében (Bp. V., Sütő utca 1.) *Frans Emil Sillanpää* születésének 125. évfordulójára emlékeznek a Kalevala Barátok tagjai. *Outi Karanko*, az Eötvös Loránd Tudományegyetem volt finn lektora mutatja be a Nobel-díjas finn író műveit és magyar fordítóit.

Október 8-án, kedden 16 órakor az Írók Boltjában (Bp. VI., Andrásy út 45.) mutatják be a Magyar Lettre Internationale 2013. évi őszi kiadványát. *A Finland. Cool* című finn szám bemutatóján részt vesznek az összeállítás fordítói, a szerzőket pedig többek között Katja Kettu képviseli.

Október 11. és 15. között ismét finn filmnapokat rendez a Finnugor. A részletes program közzétételét érdemes figyelni a <http://www.finnugor.hu/> oldalon, illetve a rendezvénynek immáron harmadik alkalommal otthont adó Toldi Mozi (Bp. V., Bajcsy-Zsilinszky út 36–38.) honlapján (<http://toldimozi.hu/>).

Október 18-án 18 órakor – a Rokon Népnek Napjához kapcsolódva – rokonlátogatásra hívja tagjait a Kalevala Barátok Kör. A Deák téri Evangélikus Gimnázium dísztermében (Bp. V., Sütő utca 1.) *Leila Kubinyi* észt lektor és *Tatiana Efreмова* mari lektor, az ELTE Finnugor Tanszékének oktatói adnak bepillantást az észt és a mari kultúrába.

November 8-án 16:30-kor a Finn Nagykövetség könyvtárában (Bp. XI., Kelenhegyi út 16/A) mutatják be Jouni Inkala *Arcunk mögött egy másik arc* című kötetét. A finn költő verseit Jávorszky Béla fordította magyarra.

2014. január 5-ig látogatható a Néprajzi Múzeum finn csomózott szőnyegeket bemutató kiállítása (Bp. V., Kossuth Lajos tér 12.). A *ryijy élő hagyománya – A finn szőnyeg 1707–2012 között* címmel Tuomas Sopanen magángyűjtő kincseit tekintetük meg az érdeklődők. A jellegzetes technikával készült darabok eredetileg az állati bundát voltak hivatottak imitálni, és melegítő, védelmi célból készültek, mára azonban a finn lakáskultúra szerves részévé váltak. A tárlat magyar és angol nyelvű katalógusa a helyszínen megvásárolható.

Összeállította: Falk Nóra